

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Levanger
kommune

Levanger, 13.07.13
www.levanger.komune.no

Byggeskikk og estetikk i Levanger

INNHold

1	INNLEDNING, MÅLSETTING / MÅLGRUPPER.....	05
2	HISTORIE.....	06
3	BEVARING AV LEVANGER SENTRUM.....	09
	• Kulturmiljøfredningen.....	09
	• Vernnivåer (Klassifisering gjort av NIKU).....	10
	• Viktige elementer for å bevare byen.....	11
4	STILARTER I LEVANGER SENTRUM.....	12
	BYGNINGSTYPERS EGENART, BYGNINGSDELER, DETALJER OG FARGEBRUK	
	• Sveitserstil / nygotikk.....	13
	• Jugendstil.....	23
	• Empire / klassisisme.....	33
	• Andre stilarter / stilblanding.....	37
	• Funksjonalismen / nyere bygg.....	39
	• Bryggene.....	44
	• Uthusene.....	45
5	PLANLEGGING AV EN BYGGESAK.....	47
	BYGNINGER.....	47
	• Kildeundersøkelse.....	47
	• Forhåndskonferanse.....	50
	• Arbeid på eksisterende hus.....	51
	• Tilbygg og påbygg.....	54
	• Nybygg i eksisterende bymiljø.....	57
	UTEROM.....	58
	Private, halvoffentlige og offentlige	
	• Plasser og grøntarealer.....	61
	• Murer.....	62
	• Skilt.....	63
	• Møbler og avfallsbeholdere med mer.....	64

INNHold

Byggeskikk og estetikk i Levanger

	SPESIELLE UTFORDRINGER.....	69
	• Nye forskriftskrav generelt.....	69
	• Universell utforming.....	69
	• Brannforskrifter.....	73
	• Energi.....	74
	SØKEPROSESS BYGGESAK.....	75
	FINANSIERING.....	77
6	PRAKTISK GJENNOMFØRING.....	79
	TEKNIKKER OG UTFØRELSE.....	79
	• Tilstandsvurdering og håndtering av eksisterende bygningsdeler og bygningselementer.....	79
	• Materialvalg for de enkelte bygningsdeler.....	81
	• Overflatebehandlingsteknikker.....	110
	• Hvordan skaffe til veie materialer?.....	116
7	BEGREPER.....	117
	• Fredning.....	117
	• Sefrak-registeret.....	118
	• Bevaring.....	118
	• Restaurering.....	118
	• Rehabilitering.....	118
	• Tilbakeføring.....	119
	• Ordinært vedlikehold.....	119
	• Estetikk.....	120
	• Byggeskikk.....	121
	• Arkitektur.....	121
8	KILDER OG HENVISNINGER.....	123
	• Kildehenvisning	
	• Litteratur til hjelp i bevaringsarbeidet	
	• Sefrak	
	• NIKU, registrering i Levanger	
	• Bjerkans fotosamling	
	• Reguleringsbestemmelser, oversiktskart med mer	

1 INNLEDNING

“Byen skal skinne som en rubin.”

Riksantikvaren om Levanger

Dette er en inspirasjon til å ta vare på byen og byens egenart, og ikke minst byens sjel.

Denne veilederen er tenkt som et hjelpemiddel for å følge opp Riksantikvarens visjon. Å være en håndbok for tiltakshavere som ønsker å restaurere, bygge om, bygge til, eller bygge nytt i Levanger sentrum. Slik kan vi alle være med på et felles prosjekt med å slipe rubinen og bidra til at en visjon blir til virkelighet.

Veilederen vil være gjeldende både for de fredede bygningene og andre områder av sentrum som ikke berøres av fredningsbestemmelsene. Også de som skal i gang med restaureringsarbeider av eldre bygninger utenfor sentrum kan hente inspirasjon i veilederen.

I de fredede områdene har det etter hvert blitt en felles forståelse for å ta vare på trehusbyen. Det er viktig at vi har samme omtanke for det som skjer utenfor fredningsområdene, slik at vi også kan få en nyere by som skinner. Ofte er det bare litt ekstra omtanke som skal til for å få en bygning til å berike et miljø, slik at bygningen fremstår som et positivt element i seg selv og sammen med omgivelsene.

Målgruppen for veilederen er eiere av bygninger i Levanger, planleggere, politikere og saksbehandlere i offentlig forvaltning, og andre interesserte. Veilederen vil i sin form også kunne være en lærebok for skoleelever på forskjellige undervisningstrinn. Mye av innholdet i veilederen er allment stoff som er fyldigere omtalt i andre skrifter. Vi anser det likevel som viktig å gi veilederen en komplett form. Ved å bruke veilederen, vil en få bakgrunnsstoff, både for å lære om Levanger, og om å bygge i Levanger, i tråd med de intensjoner som ligger til grunn for politiske vedtak.

HVORFOR FREDES LEVANGER?

Levanger var den første byen som ble oppført etter den nye bygningsloven av 1845, som var den første nasjonale bygningsloven som gjaldt byer i Norge. Byen ble gjenoppbygd etter bybrannen i 1897 etter ny bygningslov av 1896. Bebyggelsen i Levanger er et av få større bevarte områder i Norge oppført i perioden mellom bygningsloven av 1896 og murtvangloven av 1904. Bygningsmiljøet i Levanger har, til tross for noen ombygginger og frafall av gamle bygg, beholdt sin egenart og er derfor unik. Når dette skrives, er Levanger den eneste byen i Norge hvor det er satt i gang en kulturmiljøfredning av en hel by. Kulturmiljøfredningen i Levanger omfatter i alt 243 bygninger.

2 HISTORIE

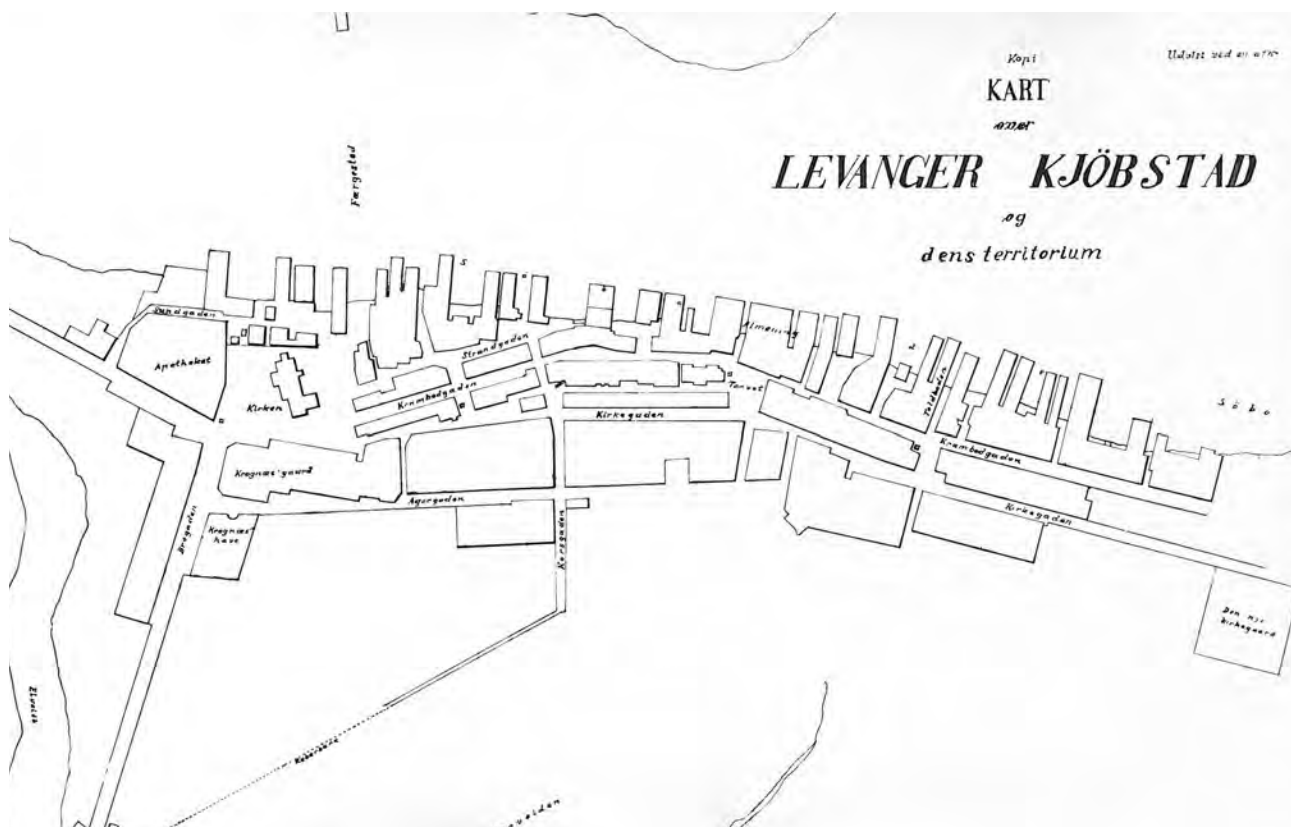
Byggeskikk og estetikk i Levanger

2 HISTORIE

Levanger har en lang historie med kjent aktivitet langt tilbake. Som by regner vi at Levanger har en 1000-årig historie, og med en like lang utviklingshistorie som berører bygninger. Spor av den bygningsstrukturen som vi finner i Levanger i dag, kan vi se dokumenterte fragmenter av i alle fall 200 - 300 år bakover. Tidlig på 1800-tallet besto byen av en litt uregelmessig lineær bebyggelse langs Sundet.

Maleri (henger på Brusve) fra ca. 1831-1846

Kart over Levanger fra 1844.

I 1836 ble Levanger kjøpstad. Det ble snart behov for utvidelsesarealer for bebyggelsen, og det ble igangsatt arbeider med en reguleringsplan. Denne planen ble utarbeidet av en komité med major Sejersted i spissen.

På 1800-tallet ble Levanger rammet av tre bybranner, i 1846, 1877 og i 1897. Etter bybrannen i 1846, ble byen bygd opp igjen etter Sejersteds plan. Den nye planen, som omfattet området mellom elva og sundet, viste et rettvinklet rutenett av gater. En bred tverrakse med torg og park ble lagt inn som et brannskille mellom nordre og søndre del av byen.

Bygningsloven av 1845 hadde bestemmelser om maksimal kvartalsstørrelse. Kvartalsbredden ble bestemt av to tomter, hver med våningshus, gårdsplass og uthus. I våningshusenes 1.etasje kunne det være forretninger eller håndverksbedrifter. Kvartalslengden ga gjerne plass til 5-6 våningshus, som kunne ha forskjellige lengder. Levanger var den første by som ble oppført etter bestemmelsene i den nye bygningsloven. Hus og portrom ble bygd som en lukket vegg rundt kvartalet – en karrébebyggelse. Kvartalsstrukturen ga gode trafikkforhold og var så funksjonell at den i hovedtrekk ble brukt også etter bybrannene i 1877 og 1897.

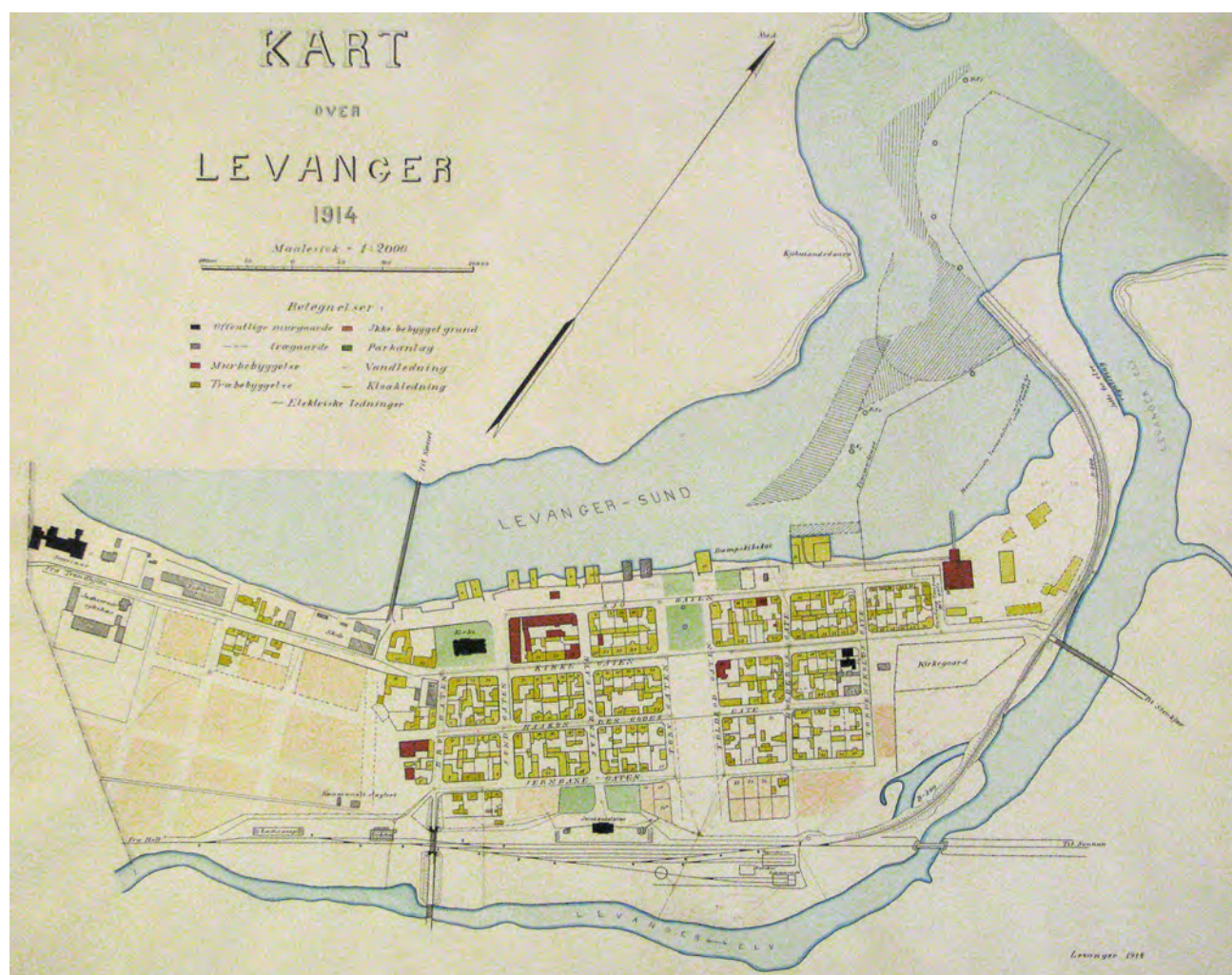
Før bybrannen i 1877 preget empirestilen byen. Etter denne bybrannen ble sveitserstilen med innslag av nygotikk dominerende. Det finnes flere eksempler på hus fra denne tiden; Kirkegata 11, 13 og 15, Musikkens hus, Bambergbrygga og uthus i Kirkegata 13.

HISTORIE 2

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Men det skulle gå bare 20 år før en ny bybrann la så godt som hele sentrum i aske. I en hektisk byggeperiode mellom 1897 og 1902 ble sentrum bygd opp igjen. De rådende stilarter ble retningsgivende for utformingen av byggene i den nye byen. Byen fremstår derfor som svært enhetlig med rikt dekorerte hus i sveitserstil, nygotikk og ikke minst jugendstil. Den nye byen preges av arkitektoniske markeringer av viktige gatehjørner med for eksempel tårn og spir. Det meste av byen var gjenoppbygd før murtvangloven av 1904 trådte ikraft.

En god del av de husene som ble bygd i denne perioden, står fremdeles i større eller mindre grad av autentisk tilstand.

Kart over Levanger fra 1914 hvor dagens gatestruktur ble etablert.

3 BEVARING AV LEVANGER SENTRUM VERNEOMRÅDER / OMRÅDEAVGRENSNING

KULTURMILJØFREDNINGEN

Riksantikvaren vedtok i desember 2008 en midlertidig kulturmiljøfredning av Levanger sentrum. Denne fredningen ble gjort med utgangspunkt i at det var gitt tillatelse til riving av to gamle bygninger som ble vurdert til å være verneverdige.

Fredningen ble påklaget, og i februar i 2010 opphevet Miljøverndepartementet Riksantikvarens fredning, med bakgrunn i at de to aktuelle bygningene ikke lenger var rivningstruet.

I februar 2011 varslet Riksantikvaren oppstart av varig kulturmiljøfredning. Endelig vedtak om kulturmiljøfredning vil bli gjort av Kongen i statsråd etter en omfattende prosess.

Hva innebærer en kulturmiljøfredning?

Når et kulturmiljø fredes, er det for å ta vare på sammenhengen og helheten i miljøet. Dette gjelder både utearealer og bygningers eksteriør. Interiør i bygningene inngår ikke i fredningen.

Fredningen i Levanger er den andre kulturmiljøfredningen innenfor et tett bymiljø i Norge. Den første var Birkelunden i Oslo. Til nå er 7 kulturmiljøer fredet i Norge, det er derfor et lite, men verdifullt utvalg av kulturmiljøer som oppnår en slik status. Kulturmiljøfredningen omfatter også det som befinner seg nede i jorden, og vil dermed utløse krav om overvåking av arbeider i grunnen hvor fredningen gjelder.

Fredningen vil ikke være et hinder for etablering av ny næring, eller endret bruk av bygninger, så sant det ikke er i strid med formålet for fredningen. Det er snarere et ønske at fredningen kan være en inspirasjon til å etablere ny virksomhet og videreføre Levanger som et levende bymiljø, med bolig, handel og annen næringsvirksomhet. I perioden med fredningsprosess er Riksantikvaren en viktig rådgiver for kommunens byggesaksbehandlere. Riksantikvaren kan med hjemmel i Kulturminneloven gjøre vedtak om midlertidig fredning.

VERNENIVÅER / BEVARING AV TREHUSBYEN SOM KULTURMILJØ

Som grunnlag for utarbeidelse av fredningsbestemmelser, har NIKU, på vegne av Riksantikvaren, utarbeidet en rapport med beskrivelse av hver enkelt bygning.

Den enkelte bygning har også fått en vernekategori fra 0 (ingen eller negativ verdi som en del av kulturmiljøfredningen) til 3 (eldre bygninger som i liten grad er endret).

Utearealer har fått verneverdi fra 0 (ubebyggt areal uten kulturhistorisk verdi) til 2 (ubebyggt areal tiltenkt en særskilt funksjon eller rolle som del av opprinnelig byplan).

Bevaring må skje på flere nivåer:

- Bebyggelsesstruktur bevares.
- Eksisterende hovedform og proporsjoner bør beholdes ved ombygging.
- Tilbygg bør underordne seg hovedbygget, men vise når det er oppført.
- Bygningselementer på eksisterende bygg bevares.
- Oppfølging av byggesaken er viktig.

Dette er forhold som er behandlet i veilederen for "Estetikk i plan- og byggesaker" utgitt av Kommunal- og Arbeidsdepartementet og Miljøverndepartementet i april 1997. I forarbeidet til vernearbeidet i Levanger sentrum, er det lagt vekt på bevaring av bygningsmiljøet og kvartalsstrukturen, fasadelinjer, høyder og takformer. Dette vil være retningsgivende for bygging i det fredede området. En ønsker en tilsvarende holdning til bygninger utenfor de områder som er fredet, slik at en får en god utvikling ut fra generelle estetikkvurderinger også i andre områder.

Det er viktig å ta vare på innvendige kvaliteter.

Kulturmiljøfredningen som pågår i Levanger er kun en utvendig fredning. Likevel har flere av bygningene innvendige kvaliteter som det er verd å ta vare på. Som eksempel kan nevnes originale stukkaturer, trapper, dører, paneler, listverk, tapeter, takmalerier med mer.

Eksempel på stukkaturrosett i tak, Kirkegata 45A.

VIKTIGE ELEMENTER FOR Å BEVARE BYEN : Felles forståelse og holdninger

Hvis utviklingen av Levanger skal bli vellykket, er en helt avhengig av felles forståelse av hva en vil oppnå, og felles holdninger til hvordan byen skal bevares.

Erfaring tilsier at vi kan ha helt forskjellige oppfatninger av relativt dagligdagse ord og begreper. Det vil derfor være nødvendig med klare eksempler på hva vi mener med de begrepene vi bruker når vi snakker om fredning, bevaring og estetikk.

Konkrete eksempler gir den beste forklaringen.

Det er særdeles viktig at mest mulig av de gamle bygningselementene tas vare på. Disse er uerstattelige.

Målet er å skape en stolthet over de gode prosjektene og byen. Imidlertid er alle gode prosjekter avhengige av god økonomi. Det er derfor viktig å stimulere til etablering av næringsvirksomhet i sentrum.

Arbeider med fredede og verneverdige bygninger krever spesialkompetanse.

Det er viktig å bruke håndverkere med spesialkunnskap om gammel byggeskikk og teknikker i arbeidet med fredete og verneverdige bygg. Det er også viktig at håndverkerne har kunnskap om viktigheten av kvaliteten på trevirket. Det er dessverre utallige eksempler på galt, eller dårlig utført restaureringsarbeid, der årsaken er manglende kunnskaper.

Tradisjonshåndverk omfatter mange forskjellige fagområder: tømring, muring, maling, tapetsering, vindusrestaurering og vindusproduksjon, saging, blikkenslagerarbeid, smedarbeid osv.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Det karakteristiske for Levanger sentrum, er at det er forholdsvis få bygninger som klart tilhører en stilart, noe som ellers er typisk for tida før og etter forrige hundreårsskifte der stilartene skiftet raskt. I tillegg til de stilartene som var nye på den tid, kom mange av de gamle stilartene i reprise; nyrenessanse, nybarokk og så videre.

Fargeskjemaene kunne i mange tilfeller følge moten tettere enn arkitekturen.

Bilde fra 1936 er tatt fra tårnet i Levanger kirke og Nordover langs Kirkegata.

Bygning i Kirkegata 71 før restaurering i 2011-12. En typisk representant for sveitserstilen med en og en halv etasje. I Levanger er derimot toetasjesvarianten mest vanlig.

SVEITSERSTIL / NYGOTIKK

Ca 1850-1910

Det er få rene sveitserstil-bygninger innenfor sentrumssonen. Samtidig er det få av trehusene som ble bygd etter brannen i 1897 som ikke på en eller annen måte er påvirket av denne stilen.

Karakteristiske trekk ved sveitserstilen:

- Bygninger i en eller to etasjer, av laftet plank eller reisverk.
- Stor etasjehøyde, stor husbredde. Gavlene har fasadeutforming.
- Glassverandaer.
- Utvendig maskinhøvlet panel, gjerne liggende, med bånd av stående panel ved grunnmur eller i etasjeskillet.
- Store takutstikk med utskårne sperreender. Bygårdene kunne ha små takutstikk.
- Høye vinduer med krysspost eller T-post.
- Profilerte lister med utskjæringer, som vindusomramminger og konstruksjonsdetaljer.
- Vertikale vindusomramminger ofte avsluttet mot fasadebånd.
- Dekorative elementer i mønet.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Sveitserstilen hentet sin inspirasjon fra alpene i Sveits, og ble godt mottatt blant annet fordi den var en stil basert på bruk av tre.

Nygotikken hadde mange trekk til felles med sveitserstilen, men utsmykningen kunne ha flere klassiske elementer:

- Vindusomramminger bryter panelte fasadebånd vertikalt.
- Tympaner; små gavler over vinduer og innganger.
- Palmetter og annen utskåren utsmykning av fasade.

Musikkens hus i Kirkegata 16 B, er et godt eksempel på en sveitserstil eller sveitserstilinspirert bygning i Levanger, selv om noe av ornamentikken er forsvunnet i årenes løp

“Gulbygget”, Kirkegata 11, representerer en bygningstype i overgangen mellom sen empire og sveitserstil.

Rolf Gaarde

Rostadgården i Sjøgata 18 med sine karakteristiske spisse vinduer.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Kirkegata 43 har mange nygotiske trekk.

Tidligere administrasjonsbygg for Værdalsbruket er en god representant for bygg med nygotisk påvirkning.

Rektorboligen til Lærerskolen er bygd i sveitserstil. Spirene er karakteristiske for huset og stilen. Dette er også et eksempel på at et hus er bygd i en stil, sveitserstil, men har innslag av en annen stil, jugendstil. Vinduene og stolpene har jugendtrekk.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM*Byggeskikk og estetikk i Levanger***Vinduer i sveitserstilen / nygotikken**

Da sveitserstilen gjorde sitt inntog, ble produksjonsmetodene for vindusglass utviklet, slik at det kunne produseres noe større glass. Dette ga mulighet for ny design.

Typiske representanter for vinduer i sveitserstilen. T-postvinduet og krysspostvinduet i to eller tre fag var dominerende. Varianter med forskjellig sprosseinndeling og form fantes også, men ble lite brukt i Levanger.

Sveitserstilvindu med autentisk utførelse hvor det gamle glasset er på plass. Her er det en krysspostløsning, og omramminger er i original utførelse. Bildet er fra Kirkegata 37.

Flere vinduer i autentisk utførelse og tidsriktig uttrykk. Sjøgata 2 til venstre. Cappelengården i Sjøgata 16 til høyre.

Til venstre er vinduene i Kirkegata 16 B skiftet og erstattet med "moderne" vinduer med samme hovedoppdeling som det gamle vinduet. Til høyre ser en det samme for Kirkegat 43. Hovedinntrykket er godt på avstand, men når en kommer nær, ser en at det er et moderne vindu.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Klossebord på fasade i overgang mellom kledningstyper. Sanitetsgården, Sjøgata 14.

Utskåret mønede kor i Sjøgata 16 B, typisk eksempel på "snikkargledje", utpreget for sveitserstilhusene.

Farger i sveitserstilen / nygotikken

De fleste sveitserstilshus ble panelt og malt. Linoljemaling dominerte. De tidligste fargene var rød og oker. Fra ca. 1875 kom det i bruk nye panelfarger. Den vanligste var kjølig mellomgrønn, men også blek fiolett og blek blå ble benyttet. Kontrastfargene ble stort sett beholdt uendret.

Hvit eller brukket hvit dominerte stadig mer som panelfarge. Det kom nye kontrastfarger; rød og grågrønn. I sluttfasen av sveitserstilen var det vanlig med ensfargede røde eller rødbrune hus. Disse fargene kunne kombineres med hvite vinduer og grågrønne gerikter. Kombinasjonen rødt jernoksid, gul oker og gressgrønt var også i bruk.

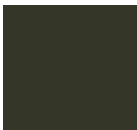
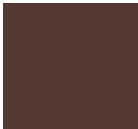
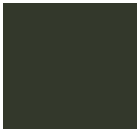
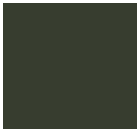
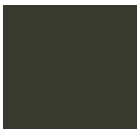
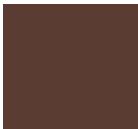
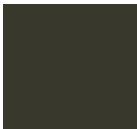

Eksempel på typisk fargesetting i sveitserstilen i Levanger, med kraftige kontrastfarger på detaljering. Begge kunne ha vært autentiske og er i tråd med den fargepalett som ble brukt i perioden. Til venstre Kirkegata 71, til høyre Sjøgata 12.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

SVEITSERSTIL

	ALT 1	ALT 2	ALT 3	ALT 4
Panel	 2020 - Y30R	 2020 - Y20R	 4060-Y80R	 HVIT
Gerikter	 5040 - Y60R	 7020 - Y30R	 HVIT	 7020 - Y30R
Vinduer	 5040 - Y60R	 7020 - Y30R	 HVIT	 7020 - Y30R
Dører	 2002 - Y	 8005 - Y50R	 7020 - Y30R	 7020 - Y30R
Diverse vindskier, løftekasser, "snikkargledje"	 5040 - Y60R	 7020 - Y30R	 HVIT	 HVIT

Fargeskjema som viser typiske fargesammensetninger fra sveitserstilperioden, oversatt til NCS-koder. Dette er farger som anbefales ved restaureringsarbeider.

Levanger Sparebank i Kirkegata 50 er kanskje det mest typiske jugendbygget i Levanger, med pussdetaljer i fasaden og utsmykning med masker ved inngang.

JUGENDSTIL

(ART NOVEAU)

CA 1900-1910

Like etter forrige hundreårsskiftet ble sveitserstilen og dragestilen avløst av jugendstilen/art nouveau. I norsk sammenheng ble mange av de dekorative elementene fra sveitserstilen og dragestilen overført til jugendstilen.

Mens de foregående stilartene var preget av spinkle materialer der det viktigste bygningsmaterialet var tre, hadde jugendstilen en mer robust materialbruk.

Karakteristiske trekk ved jugendstil:

- Bygninger i en og en halv eller to etasjer.
- Tårn i hjørnene, gjerne runde.
- Myke linjer og overdådig materialbruk. Naturmotiver.
- Valmede tak, gjerne mansardtak.
- To- og trerams krysspostvinduer med smårutete rammer i øvre del.
- Murpussdekor med masker og rik ornamentering på fasade på murhus.
- Profilert panel liggende og stående. Kraftige markeringer av vindus- og dørromramminger med utskjæringer på trehusene hadde gjerne profilert panel, som i sveitserstilen.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Jugendstilen/art nouveau er innfallsporten til modernismen, og var representert sterkt også som kunstretning. Sammenføyning av forskjellige materialer er typisk. Metaller får en viktig plass i både bygg og interiører.

Levanger kirke i jugendstil.

Jernbanegata 17 A er en fin representant for de jugendinspirerte byggene vi finner i Levanger.

Åsen Sparebank i Kirkegata 36 er et jugendbygg bygd i tre der ornamentikken blir noe anderledes enn for et murbygg. Karakteristisk er eksponeringen av omramminger, dekor og konstruksjonselementer.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Jernbangata 20 A, er en jugendbygning med stram linjeføring, og med typisk vindusløsning.

Kirkegata 45 A, Eklogården, er en representant for jugendånden, med rik dekor og krumme linjer.

Vinduer og dører i jugendstil

Hovedformatet fra sveitserstilen er gjenkjennbart. T-postvinduet fikk en oppdeling av glasset i det liggende vinduet med horisontale og vertikale sprosser. Det ble gjerne lagt inn krumme linjer i toppen av store vinduer.

Typisk jugenvindu.

Jugendvindu fra "Håndverkeren", Jernbanegata 17 B.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Typisk jugenddør med autentisk omramming inntakt fra Kirkegata 34.

Dør i Kirkegata 36. Fint håndverk som har tålt tiden godt.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Vindusfasade i Kirkegata 36.

Farger i jugendstil 1890-1910

Ved århundreskiftet kom det til et oppgjør med arkitekturen fra siste del av 1800-tallet. Dette resulterte blant annet i et helt nytt forhold mellom arkitektur og farger. Fargesettingen ble forenklet, og når kontrastfarger ble brukt, var ikke lenger kontrastene så store. I denne stilepoken fikk man igjen ensfargede hus. Jugendstilen ble dominert av bleke farger med svak metning. De vanligste fargene var blek grågrønn, blek gul, blek gråblå, lys beige og hvit. Hvis det ble benyttet kontrastfarger, var det som regel innbyrdes kombinasjoner av de ovennevnte fargene. Vinduene var oftest lyse. Dørene var det eneste elementet som ble skilt ut med egen farge. Rødt, rødbrunt og grågrønt ble mye benyttet.

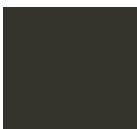
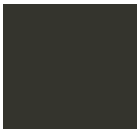

Kontrastmarkering på fasade i Kirkegata 25 i tråd med den markering som ble brukt i jugendstil.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

JUGEND

	ALT 1	ALT 2	ALT 3	ALT 4
Panel	 3020 - G90Y	 2005 - Y50R	 1020 - Y30R	 3010 - G70Y
Gerikter	 3020 - G90Y	 4010 - R10B	 7020 - T70R	 0505 - Y
Vinduer	 4010 - Y50R	 7020 - Y30R	 7020 - Y70R	 0502 - Y
Dører	 5010 - Y50R	 8005 - Y50R	 7020 - Y70R	 7020 - Y0R
Diverse vindskier, løftekasser, "snikkargledje"	 3020 - G90Y	 7020 - Y30R	 7020 - Y70R	 0502 - Y

Fargeskjema for jugendstilperioden. Ulike fargekombinasjoner der fargene er oversatt til moderne NCS-angivelse.

Halsanvegen 21, fasade mot hagen.

EMPIRE / KLASSISISME

Gjennom historien har de klassiske stilidealene kommet tilbake med jevne mellomrom. Å studere klassiske byggverks proporsjoner og de forskjellige søyleordener, var en del av grunnutdannelsen i arkitektur. Renessansestilen bygger på disse klassiske forbildene, det er nettopp det som ligger i begrepet. På slutten av 1700-tallet kom klassisismen tilbake under benevnningen empire. Denne gangen var stilnavnet hentet fra Napoleons keiserdrøm – imperiet, derfor empirestilen. Mo gård og Brusve i Levanger er blant de beste eksemplene på empirestil i fylket. Det var en ny renessanse for empirestilen på 1920-tallet. Bygningsmiljøet i Levanger er merket av det.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Nyklassisme i Levanger representert ved Halsanvegen 21, fasade mot gata.

Emilies hus, Sjøgata 40, er også et hus med inspirasjon fra empirestilen, selv om dette er et beskjedent hus og ikke har de store linjene en finner i mer typiske empirebygg. Vindusutformingen finner en igjen i mange typer hus fra denne perioden, ikke minst på stuelånene på gårdene rundt omkring.

Hovedhuset på Brusve gård er et av de fremste eksemplene på empirestil i Levanger.

Dør på Brusve gård.

Vindu på Brusve gård.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Hovedhuset på Mo gård er et godt eksempel på empirestil.

ANDRE STILARTER / STILBLANDING

Få av bygningene i Levanger sentrum kan karakteriseres som stilrene etter en internsjonal, eller til og med en nasjonal mal. Det er innslag av mange av de stilartene som skiftet i rask rekkefølge i tiden omkring 1900. Til sammen kom disse elementene til å danne den typiske trehusbebyggelsen i Levanger. Den var tydelig preget av finurlig bruk av tilgjengelige materialer. Det er mange spennende paneldetaljer og kreativ bruk av panel og listverk.

Lærerskolen i Kirkegata 1 i hollandsk nyrennessanse.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Levanger stasjon i Jernbanegata 14 C i tysk nyrennessansestil, men med stilelementer fra flere stilarter.

Kirkegata 14 D.

FUNKSJONALISMEN

CA 1930-1950

Betegnelsen funksjonalisme som navn på en retning innen moderne arkitektur brukes hovedsakelig i Skandinavia.

Funksjonalismen kommer som en helt ny stilretning, hvor en prøver å frigjøre seg helt fra klassiske plan- og formidealer, og tilføre nye.

Karakteristiske trekk ved funksjonalismen:

- Bygningens form fremkommer av bygningens funksjonelle egenskaper.
- Store glassarealer, hjørnevinduer for å slippe lys og luft inn i husene.
- Forenklet formspråk, ornamentering er fraværende.
- Tilpasning til industriell produksjon av bygningselementer.
- Nye rene bygningsmaterialer brukes aktivt; mur/betong stål, glass.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Et fint eksempel på funkisbygg i Levanger er Kirkegata 14 D. De rene flatene i fasaden og den forsiktige detaljeringen er fremtredende.

Halsanvegen 19 er et eksempel på funkishus i tre hvor detaljering og fasadeuttrykk er preget av tradisjonell oppfatning av vindusplassering og fasaderytme.

NYERE BYGG I LEVANGER

Den katolske kirken i Jernbanegata 29 fra 1965, har ingen likhetstrekk med trehusbyen Levanger. Den har en helt spesiell posisjon og ligger tilbaketrukket fra tverrgaten, men i fasadelinjen mot Jernbanegata. Den tilbaketrukne posisjonen danner et lite torg som fungerer som en kirkebakke foran kirken. Sammen med tilhørende kontor og boligfløy danner den en helhet, som til tross for stilavvik i dimensjon, passer fint inn i trehusbyen og er med på å berike den.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Kirkegata 48 er et typisk 60-tallsbygg, skikkelig planlagt og med en stilren fasade. Tanker om tilpasning til omkringliggende bebyggelse har vært fraværende. Bygget er imidlertid en fin representant for sin tid og fremstår som et skikkelig bygg selv etter 50 års bruk.

Sparebankens tilbygg i Håkon Den Godes gate 31 fra 1977, er et prosjekt hvor det er lagt omtanke i tilpasning til det gamle bygget, selv om det ikke svarer helt til vår tids oppfatning av hva som er riktig.

Rådhuset i Håkon Den Godes gate 24 er et pionerprosjekt i tilpasningsarkitektur fra 1980-tallet. Prosjektet ligger nærmere dagens oppfatning av hva som er god og riktig tilpasning til eksisterende bebyggelse.

BRYGGENE

Bryggene mot Sundet er et karakteristisk trekk ved fjordbyen Levanger. Bryggene har til tider hatt en viktig funksjon i byens næringsliv, enten det dreier seg om handel eller håndverk. Det karakteristiske med brygger er at fartøyer kan fortøyes helt inntil bygningen, som har fundament på pæler ute i vannet. Lasting og lossing kan foregå direkte fra hus til båt og omvendt. Det var gjerne heiseinnretninger i utstikkende gavler som lettet lasting og lossing. Ofte finner en tilsvarende laste- og losseinnretninger også på "landsiden" av bryggene. Bryggene har i liten grad vært påvirket av skiftende stilarter. Karaktertrekket i Levanger er at de ligger med gavlen ut mot sundet eller sjøen.

Andre steder kan en finne brygger som ligger med langsiden parallelt med strandkanten, men da gjerne med en ark hvor heiseinnretning kunne monteres.

Typisk brygge mot sundet i Sjøgata 3 før den ble restaurert og ombygd. Karakteristisk utstikk på tak i mønet hvor det har vært en talje til hjelp ved tunge løft. Senere er sannsynligvis stålbejlen i 3. etasje kommet til. Den gir plass for en løpekatt som gir muligheter for å frakte hengende last også horisontalt.

UTHUSENE

Inne i kvartalsbebyggelsen i Levanger finner en uthusbygninger, som var en viktig tilleggsfunksjon til hovedbygningene. Her fantes lagerplass, verksteder og ikke minst utedoer. Dette var gjerne enkle bygg som ikke hadde så mye av hovedbygningenes prakt. Mange av disse uthusene er borte, men noen står fortsatt. Noen er ombygd slik at bruken er blitt mer lik hovedbygningens bruk. Det er viktig at disse bygningene blir tatt vare på, og at de beholder sitt uthuspreg, selv om de skulle få nye funksjoner.

Dette er viktig for det helhetlige kulturmiljøet, hvor ikke bare den utadvendte siden av eiendommene er synlig, men også det som skjer inne på hver enkelt eiendom.

Bakgården i Håkon Den Godes gate 20, hvor også belegning på bakken er intakt.

4 STILARTER I LEVANGER SENTRUM

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Et typisk uthus. Her fra bakgården i Kirkegata 34.
Bakgårdsbyggene er viktige for forståelsen av helheten i kulturmiljøet i Levanger.

5 PLANLEGGING AV EN BYGGESAK BYGNINGER

KILDEUNDERSØKELSE

Dokumentasjon av eksisterende bygg

- Bli kjent med bygningen.
- Gjør forundersøkelser.
- Jo mer kunnskap du har om bygningen, jo mer bevisst kan du håndtere den.
- Hvordan opptrer bygningen i miljøet? Stemmer de gamle tegningene?

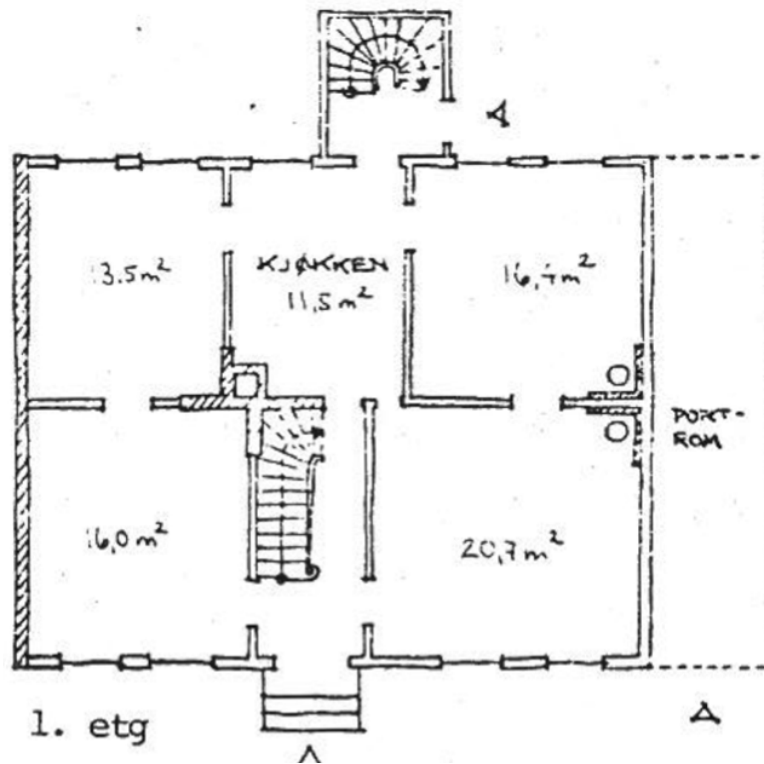
Der gammelt og nytt møtes, går det ofte galt. Ta vare på dokumentasjonen din, den kan komme til nytte for andre - siden. Levanger kommune har et godt byggesaksarkiv, og du kan som oftest finne både tegninger og dokumenter ved å henvende deg til servicetorget. I tillegg finnes det fotodokumentasjon ved Levanger Museum med blant annet Bjerkans samlinger.

Gammelt bilde av Kirkegata 26

5 PLANLEGGING AV BYGGESAK

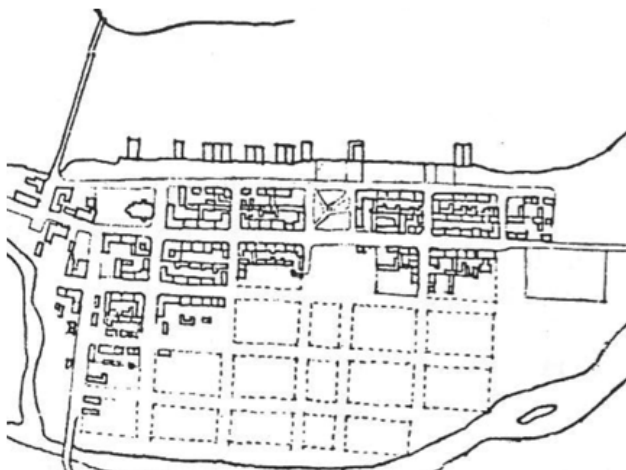
Byggeskikk og estetikk i Levanger

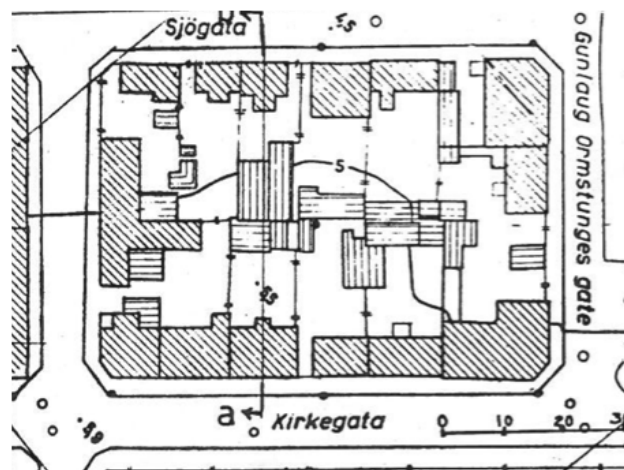
Tegninger fra kommunens arkiv av Håkon Den Godes gate 28.
Bygget sto i rådhuskvartalet, men er nå revet.

Lær deg bygningene og bygningsmiljøet

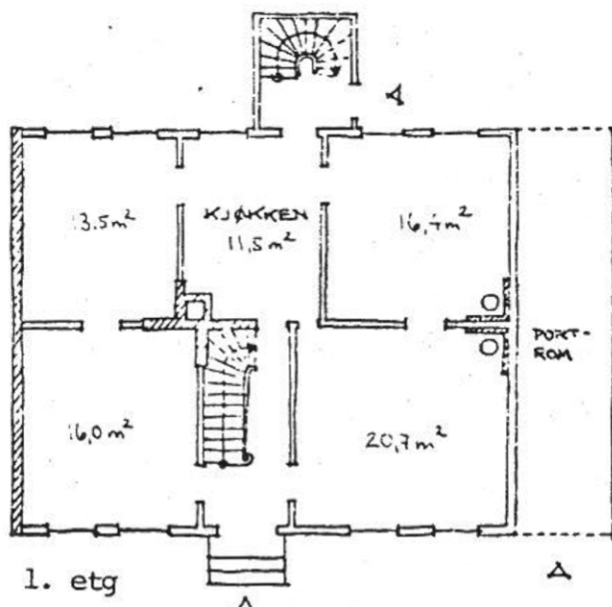
Levanger representerer et helhetlig miljø med en klar overordnet bystruktur organisert i kvartaler. De er igjen delt i eiendommer med bygninger som står i et forhold til hverandre. Bryggerekken mot Sundet, ligger som en bord som rammer inn bystrukturen innenfor. Husene i byen snakker samme språk. Det kan være nyttig å lære seg dette språket før du går i gang med en byggeoppgave, slik at det du tilfører også er forståelig for andre.

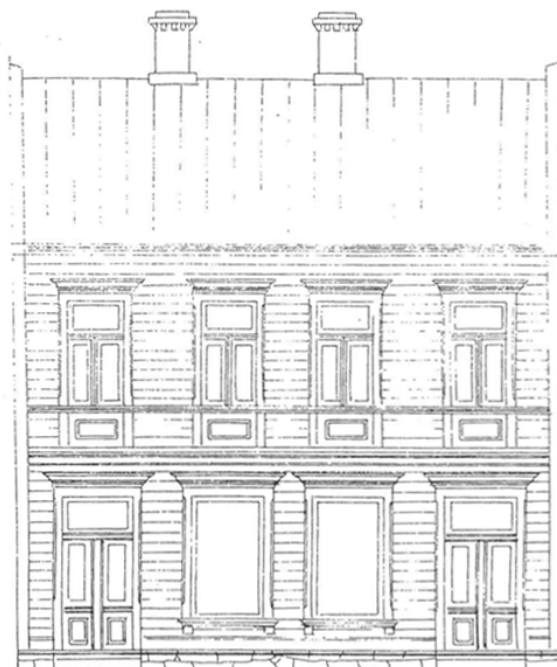
Bystrukturen; fortellingen.

Kvartalstrukturen; kapitlene.

Bygningene i kvartalsstrukturen; setningene.

Bygningens fasadeelementer er ordene i fortellingen. De fleste bygg i Levanger sentrum har proporsjoner i fasadeelementer som ligner på de en finner på denne fasaden, vertikale formater og brukbar symmetri. Dette er den opprinnelige fasadetegningen av Kirkegata 34.

FORHÅNDSKONFERANSE

Før en går i gang med planlegging kan det være hensiktsmessig å avholde en forhåndskonferanse med kommunens byggesaksbehandlere. Da vil du kunne avklare de fleste forhold som kan være bestemmende for planleggingsarbeidene, slik at prosessen blir smidigere.

Hver bygning er unik. Enhver kvalitetsbygning, uansett alder og stilart, er noe enestående. Bygningen er et ledd i en historisk kjede, og utgjør en ressurs, både som materiale, og som del av et miljø. Hvor ligger kvalitetene? Hva vil oppleves som spesielt ved bygningen om 150 år?

Vi har en tendens til å mislike det generasjonen før oss har skapt, mens det besteforeldregenerasjonen skapte har gryende interesse hos oss.

Ofte vil en bygning med en viss alder og med særpreg som en ikke finner på nyere bygg tiltale oss som noe eksotisk og interessant. Litt avflakket murpuss forteller noe om at bygningen har stått en stund og trenger litt omsorg og pleie. I dette tilfellet vil en stor del av oss også bli tiltalt av fasadens harmoniske uttrykk. Denne bygningen er imidlertid revet.

ARBEID PÅ EKSISTERENDE HUS

- Ta vare på gamle bygningsdeler. Originalen er bedre enn kopien.
- Ikke kast gamle bygningsdeler. Tenk gjenbruk.
- Aksepter gjerne synlig patina på materialer og overflater dersom det fungerer bygningsteknisk. Skjevheter kan beholdes. Hvis noe må endres eller skiftes ut, kan det være bedre å føye noe nytt til enn å fjerne originale bygningselementer.
- Utskifting skal kun gjøres dersom skader ikke kan repareres, og da som nøyaktig kopi, material- og håndverksmessig. En “nesten-kopi” kan bli helt feil.

En original bygningsdetalj; avslutningslist på horisontalt bånd fra Kirkegata 11, med merker etter tidens tann er uerstattelig, fordi en ikke kan gi en kopi originalens alder og merker etter skiftende tider.

5 PLANLEGGING AV BYGGESAK*Byggeskikk og estetikk i Levanger*

Denne porten i Kirkegata 69 har en historie å fortelle, og er tatt vare på siden den ble satt inn. Den representerer uerstattelige kulturminner i Levanger.

Begrens endringene

Alle bygninger har en tålegrense for inngrep før karakteren går tapt. Vær ydmyk. La bygningens egenskaper og særtrekk være veiledende. Gamle ombygginger og endringer kan være viktige å bevare. De forteller bygningens livshistorie gjennom skiftende stilretninger og bruk. Bygningens historiske lag (for eksempel tapeter, plater, maling) må som utgangspunkt ikke fjernes. Gamle tekniske installasjoner og faste innredninger kan også være kulturhistorie.

Detaljene har en viktig betydning! Ikke pynt på eller "forbedre" det eksisterende etter eget skjønn.

Velg reversible løsninger

Ut fra en bevaringstankegang er det bedre å legge til noe nytt enn å fjerne noe eksisterende.

Respekter bygningens hovedstruktur og grammatikk. Tekniske installasjoner bør også være reversible. Alle nye elementer må utformes med respekt for bygningens opprinnelige karakter. Det tilforlatelige er ofte det beste.

Funksjonen må tilpasses bygningen

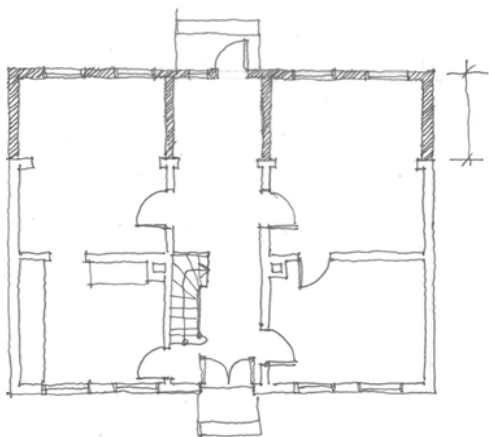
Bygningen skal ikke tilpasses brukernes krav utover tålegrensen. Hvis det blir konflikt mellom brukeres funksjonskrav og muligheten for forsiktig tilpasning, er det et spørsmål om bygningen egner seg til formålet. Dette gjelder ikke bare plass og arealbetraktninger, men også formmessige vurderinger.

TILBYGG OG PÅBYGG

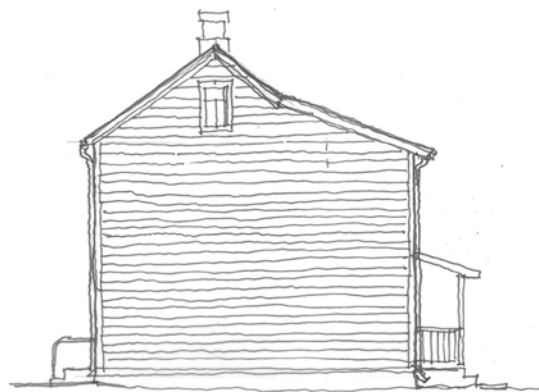
Så lenge en forholder seg til eksisterende bygg, og arbeider innenfor de fysiske rammene som utgjøres av husets yttervegger, er en på en relativt trygg side hvis en tar vare på detaljene. Hvis en vil utvide disse rammene med tilbygg, står en overfor nye utfordringer og det er nødvendig å foreta grundig planleggingsarbeid om en skal oppnå et godt resultat. Igjen er det forståelsen av den bygningen som står der som blir grunnlaget for det videre arbeid, og ikke minst forståelsen for bygningens tålegrense.

Snittet gjennom en bygning er et viktig bidrag til å forstå hvordan en kan bygge til.

Nedenfor er vist et typisk tilfelle av et hus som er relativt smalt, og huseier ønsker å utvide huset i bredden for å gi større rom:

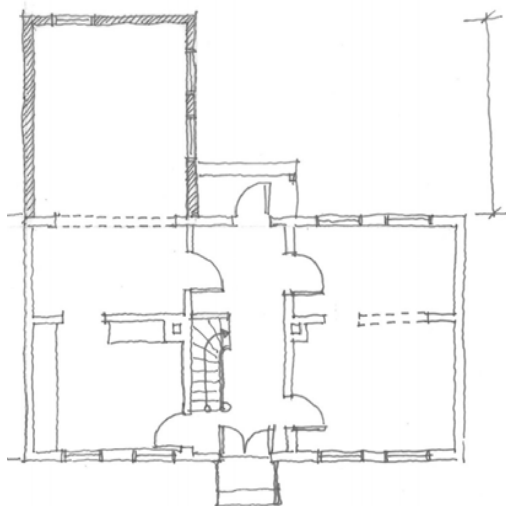

Planen virker grei nok, men mye gammel yttervegg er fjernet og huset mister struktur.

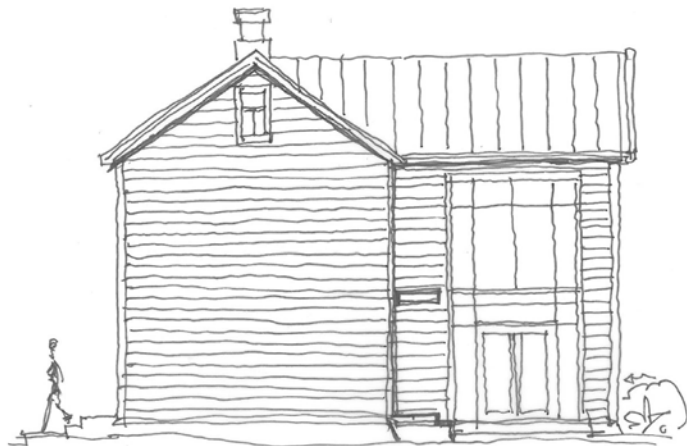
Gavlfasaden derimot har mistet både form og proporsjon.

En litt annen tankegang kan gi denne løsningen:

Tilbygget har omtrent samme størrelse, men en bevarer eksisterende bygning i langt større grad. Tilbygget har en dimensjon og et uttrykk som samsvarer med det bygget som står der.

Denne planløsningen tåler også et mer moderne fasadeuttrykk hvor en kanskje vil ha større kontakt med uteområdene fra det nye tilbygget.

Proporsjoner og formspråk er gjenkjennbart fra det gamle huset, men tilbygget har forankring i vår tids uttrykksform.

Det vil ofte være behov for å bygge sammen gamle hus for å få større sammenhengende bruksarealer. Dette kan gjøres med mellombygg som er forskjellige fra de byggene en bygger sammen.

Et tilbaketrukket bygg i glass kan være en fin og diskret måte å gjøre dette på. Men som ved alle andre forhold ved byggesaker, er det viktig å ta vare på detaljene. Skal glassbygget fremstå som lett og transparent, må en velge profiler som støtter opp om dette.

5 PLANLEGGING AV BYGGESAK*Byggeskikk og estetikk i Levanger*

Det kan ofte være vanskelig å bygge til en eksisterende bygning. Det kan være problematisk å få både etasjehøyder og takhøyder til å passe. Her har en valgt å la tilbygget i bakgården bli et eget bygg som er bygd sammen med hovedhuset med et enkelt mellombygg. Det nye bygget har fått et moderne formuttrykk som er litt i slekt med uthusene som en finner i noen av bakgårdene. Hovedbygget står der uten at en har ødelagt verken særpreg eller detaljer.

Tilbygg i Jernbanegata 28 A, så enkelt kan det gjøres. Tilbygget er litt smalere enn hovedbygget og gjør at hovedbyggets opprinnelige form er godt lesbar. Detaljering er hentet fra hovedbygget.

NYBYGG I EKSISTERENDE BYMILJØ

Det hender det blir huller i eksisterende fasaderekker, enten ved brann eller at eksisterende hus er revet. De samme forholdsregler gjelder her som ved arbeid på eksisterende hus.

Nytt hus plassert mellom to eldre bygg, nybygget underordner seg eksisterende bygninger og gatemiljø, men bruker moderne formspråk, og reflekterer dermed den tid det er oppført i.

Eksempel på nytt bygg i Kirkegata 58 hvor det gamle byggets hovedform er videreført, men hvor en har benyttet nye materialer og tilført nye fasadeelementer i form av balkonger.

UTEROM

Private, halvoffentlige og offentlige

I byen er uterommene særdeles viktige. Det er de som gir byen form og funksjon. Viktige rom er:

Gaterommet

Gaterommet er det dominerende offentlige uterommet i byen. For at det skal være et rom må det ha en klar avgrensning. Levanger har tydelige gaterom med sammenhengende fasader mot gaterommet.

Offentlige plassrom

I Levanger er det få plasser. Nedre torg er i dag en plass som i hverdagen blir brukt til parkering, men når Marsimartnan arrangeres, får den tilbake en viktig historisk funksjon for byplassen som handelstorg. Et samlingssted for handel og sosialt samvær.

Fontene og dam på det som tidligere var et handelstorg i parken. Innslaget av vann skaper et hyggelig møtested.

Parkrommet

Det mest typiske parkrommet i Levanger er parkaksen fra jernbanen og over til Sundet. Dette var i tillegg til å være et byformingselement også et brannsikringstiltak i tiden før murtvang ble innført.

Stasjonsparken

Halvoffentlige plassrom

Dette er gjerne rom foran bygninger, gjerne del av en ellers bebyggt tomt. Plassen foran St. Torfinns kirke er en slik plass. Dette er plasser med sosial og praktisk funksjon, men har vanligvis ingen tradisjonell torgfunksjon.

Gårdsrommet

Det private rommet bak hovedbygningene i karréene kalles gårdsrom. Her er det plass til uthus og små private uteområder. Disse uterommene har i hovedgatene gjerne adkomst via overbygde portrom, i sidegatene er det gjerne adkomst via porter i plankegjerdet. I deler av sentrum er det mer villapreget bebyggelse hvor byggene er trukket inn på tomte, og avgrensningen av det private rommet gjøres med et stakittgjerde.

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Det er viktig å finne karakteren til uterommet knyttet til det huset en arbeider med. Finn ut hvilken funksjon uterommet har, og behandle det ut fra den. Også uterommene har sin historiske plassering som det er viktig å ta vare på. Det gjelder plassbelegg, grøntarealer, murer, gjerder og utstyr til uterommet.

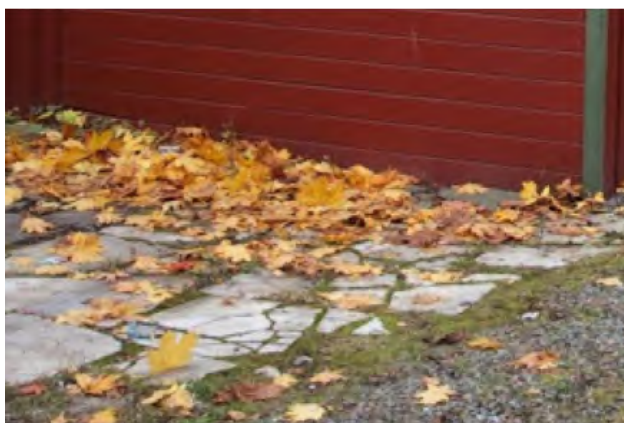
Bakgården i Sjøgata 40, Emilies hus.

PLASSER OG GRØNTAREALER

De fleste bevaringsverdige gårdsrommene i Levanger er ca 100 år gamle. Plassbelegg for de fredede plassene og gårdsrommene, må tilpasses tidsepoken bygget ble bygget i og plassen ble etablert.

Typisk var at harde overflater var av gatestein, grove skiferheller, eller store flate steiner. Grus var også et materiale benyttet som fastdekke i gårdsrommene. Moderne materialer med skarp og presis utforming som betong beleggningsstein, maskinskårede tynne skiferheller gir ikke det samme uttrykket og blir derfor feil materialvalg. Legg arbeid i å finne tidsriktige materialer.

Også grøntarealene har sin historiske plassering. Idealer om hva som er pent i hage/bakgårdssammenheng, endrer seg ut fra hva som er tidens rådende oppfatning, og hva som er tilgjengelig på stedet. Plantevalg bør foregå med en bevissthet om dette. Dersom en skal arbeide i et fredet gårdsmiljø, bør en ha spesiell fokus på dette og velge historiske planter. Også for grøntarealer gjelder det samme som for bygninger; en skal avspeile den tid en lever i.

Materialer i bakgård fra forrige århundreskifte. Steinheller og grus i Håkon Den Godes gate 20.

Eksempel på gammelt gategulv/fortau, med gamle materialer. Det er vanskelig å erstatte dette med moderne beleggningsstein og betongheller. Dette eksemplet er hentet fra en sørlandsby.

MURER

I en by fra rundt 1900 var det stort sett bare naturstein som ble blitt brukt i murer i utemiljø. Naturstein har imidlertid forskjellige farger og uttrykk, så her må en velge ut fra de steinmaterialer som er benyttet på stedet.

Mur av naturstein øker kvalitetsinntrykket til uteområdene. Dette er kirkegårdsmuren i Levanger.

SKILT

Skilting må underordne seg detaljeringen i fasaden. Eksempel på dette er faneskilt eller uthengsskilt i smijernsutførelse, fasadeskilt med enkel tilpasset tekst direkte på veggen, eller henvisningsskilt i tilfeller hvor virksomheten ikke har fasade mot gaten. Veggskilt på underlagsplater vil ofte komme i konflikt med veggens detaljer og bør således unngås. Frittstående utskårne bokstaver bør heller benyttes. I begge tilfeller er det viktig at det legges arbeid i forming og dimensjonering av skiltene.

Bokstaver direkte på kledning lar fasaden beholde sin visuelle betydning

Faneskilt glir ofte inn i et bygningsmiljø uten å forstyrre helhetsbildet. Her fra Jernbanegata 17 B.

I Kirkegata 52 er det en kombinasjon med bokstaver direkte på kledningen og faneskilt.

Faneskilt i Kirkegata 38.

MØBLER / AVFALLSBEHOLDERE MED MER

I bymessig sammenheng må en velge utemøbler som har en urban karakter, og er tilpasset omgivelsene de står i. Møbler i det offentlige rom (gater, plasser, parker) bør ha en nøytral design, og en robust utførelse. Der gamle uteområder skal bevares bør en velge tidsriktige møbler og ikke moderne stilmøbler som bryter med det tidsriktige uttrykket.

I områder hvor en har lagt et moderne formuttrykk på uterommet kan en bruke moderne møbelformer. Grove møbler i ukantet treverk er et fremmedelement i bybildet uansett bruksområde.

Eksempel på hvordan benker tidligere ble brukt som gelender på trapp. Her er et eksempel fra Musikkens Hus.

Byggeskikk og estetikk i Levanger

UTESERVERING

Uteservering ved Kirkegata 39, Backlund.

Uteservering i Kirkegata 38, Kanelstua.

5 PLANLEGGING AV BYGGESAK

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Frittstående benker foran jernbanestasjonen i tidstypisk utførelse med understell i støpejern og spiler av tre i sete og rygg. Dette er benktyper som vil passe inn i bygningsmiljøene i Levanger.

Denne benken finnes i produksjon med lignende utforming.

En gammel by kan ha moderne uteområder med moderne formuttrykk.

Solide møbler som tåler tøft klima og hard bruk.

Sykelstativer er også en del av møbleringen i byrommet, og bør være plassert og utformet slik at de innordner seg helheten og tåler hard bruk.

To forskjellige benker som er i bruk i Levanger sentrum i dag.

5 PLANLEGGING AV BYGGESAK

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Diskrete avfallsbeholdere som er i bruk i Levanger sentrum i dag. For at avfallsbeholderne ikke skal bli blikkfang, er det en fordel å holde seg til en type. En må være bevisst på hvordan de plasseres.

SPESIELLE UTFORDRINGER

NYE FORSKRIFTSKRAV GENERELT

Den nye plan- og bygningsloven har krav som i mange tilfeller vil gi utfordringer ved store ombygginger. Hvis ombyggingsarbeidene defineres som hovedombygging, gjelder kravene i plan- og bygningsloven (PBL). Nedenfor har vi tatt opp spesielle utfordringer som kan komme som en følge av nye krav.

UNIVERSELL UTFORMING

Universell utforming er en strategi som er basert på å utvikle et fysisk miljø som fungerer for alle uten spesielle tiltak for enkeltmennesker. Begrepet er basert på likeverdighet i deltagelse i samfunnslivet og like vilkår for alle, uavhengig av funksjonsevne. Kravet til universell utforming er at tilpasningen ikke skal være spesiell for noen, men at den generelle løsningen en velger skal ivareta alle brukerbehov.

Krav til universell utforming vil være gjeldende ved de fleste bygninger i et sentrumsområde.

I PBL §1 står følgende:

“Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planlegging og kravene til det enkelte byggetiltak”.

Dette er krav som kommer til uttrykk også i lov om forbud mot diskriminering (sist revidert 01.01.2009).

Her er krav til generelle løsninger som kan ivareta alle menneskers behov i forhold til bygg uavhengig av helse og funksjonsnivå.

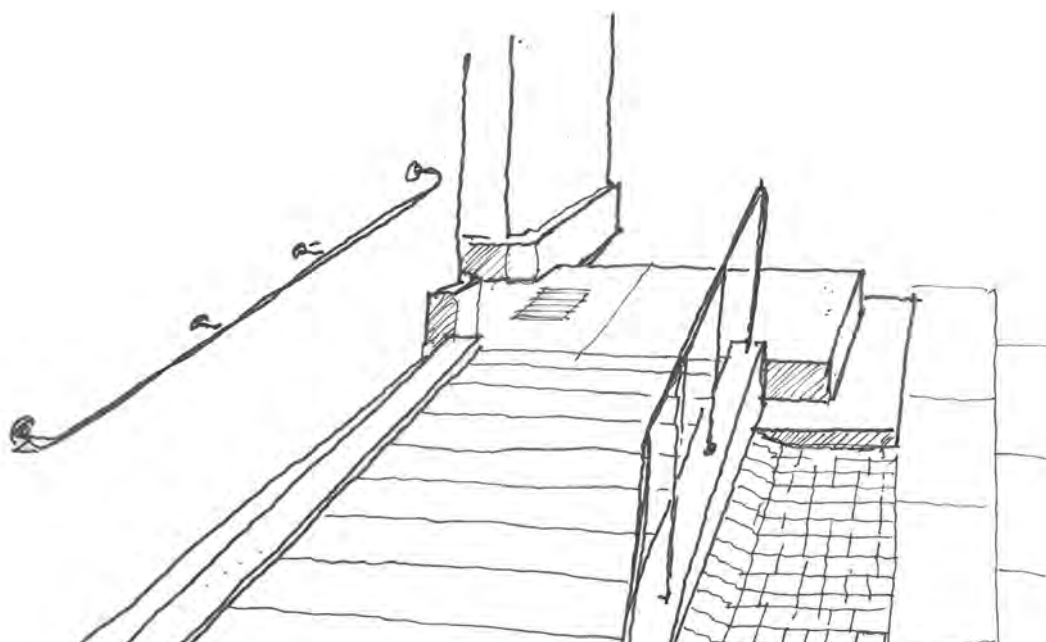
I praksis har vi hovedfokus på:

- Tilgjengelighet for alle på like vilkår.
- Tilpasninger for blinde og svaksynte.
- Tilpasninger for hørselshemmede.

Adkomster

Det første området en treffer på i et eldre bysentrum som Levanger, er adkomst til bygninger som generelt har høye grunnmurer, og som gir vanskelige vilkår for mennesker med bevegeshemninger. Første-valg for å løse adkomst blir gjerne ramper. For å få rimelige stigningsforhold blir disse ofte lange og er vanskelige å passe inn i bymiljøet.

I tverrgatene kan en utnytte fallet i gaten for å korte ned lengden på ramper. Det er naturlig å tenke seg at ramper som ligger ut mot gate har et slektskap til trapper som ligger i samme området. En trapptype som går igjen flere steder i sentrum er en mur eller betongtrapp, med gelender av to tynne horisontale stålrør på tilsvarende vertikale stålrør. Dette er et element som i mange tilfeller vil gli pent inn i miljøet, men igjen er detaljeringen og dimensjoneringen viktig. Generelt bør ramper forsøkes lagt til tverrgatene (sidegatene) for å unngå for mange utstikkende elementer i hovedgatene. Dette gjøres også for å unngå at det blir etablert hinder for svaksynte i de mest trafikkerte områdene.

Noen steder vil det være vanskelig å etablere ramper i forbindelse med gateadkomst. Da kan det ligge muligheter i bakgårder, hvor en kan få bedre plass til å forme en brukbar rampe.

Rampe og trappeløsning inn til Kirkegata 36.

Det vil også i noen tilfeller være mulig å "skjære seg ned i grunnmuren og flytte rampeløsning inn i bygningen. Dette vil ofte være problematisk i forbindelse med de bygningene som er fredet, hvor en ikke ønsker å gjøre endringer som påvirker fasadeuttrykket, og som tar mye plass innvendig.

Det er vanskelig å gi generelle løsninger på dette problemet. Hvert enkelt tilfelle må vurderes spesielt.

5 PLANLEGGING AV BYGGESAK*Byggeskikk og estetikk i Levanger***Orienteringsmuligheter for synshemmede**

I arbeid med bygninger og uteområder i bymiljø, vil det være spesielt viktig å ta hensyn til orienteringsmuligheter for synshemmede. Smale fortau og utstikkende elementer som trapper og ramper, samt skiltstolper, avfallsbeholdere og utemøbler, er en utfordring i et miljø med stor gangtrafikk. Det er viktig å arbeide bevisst med ledelinjer som på logisk vis fører forbi hindringer og leder mot trygge passasjer.

Klar markering av fortauskant letter orientering for synshemmede

Variasjon av fortausbelegg gir beskjed om forskjellig funksjon, og letter orienteringsmulighetene.

PBL - BRANNFORSKRIFTER

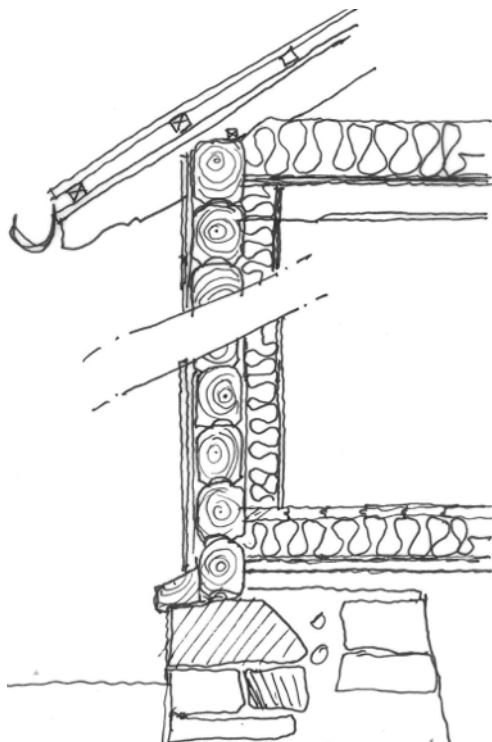
Plan- og bygningsloven har forskrifter om brannsikring som gjelder ved bygging og ombygging av bygninger. I tillegg finnes brannloven og tilhørende forskrift om brannvern og brannforebyggende tiltak. Dette er et lovverk som gjelder generelt, og som vil gjøre seg gjeldende uavhengig av om en har en byggesak eller ikke.

Plan- og bygningslovens forskrifter om brannsikring er ofte en utfordring i en tett bebyggelse med mye trehus. Det vil kunne bli behov for kompenserende tiltak når en ikke klarer å innfri brannforskriftenes krav. Dette er for eksempel sprinkleranlegg og andre automatiske sløkkeanlegg for å få tilfredsstillende sikkerhet i gammel trehusbebyggelse. Brannsikkerhet bør være et fokusområde tidlig i planleggingsprosessen. De branntekniske vurderingene kan ofte bli styrende for hvordan man kan bygge. Eksisterende brannmurer mellom eiendommer har varierende og til dels dårlig kvalitet, og det kan være grunn til å se på brannteknikk for flere hus og eiendommer.

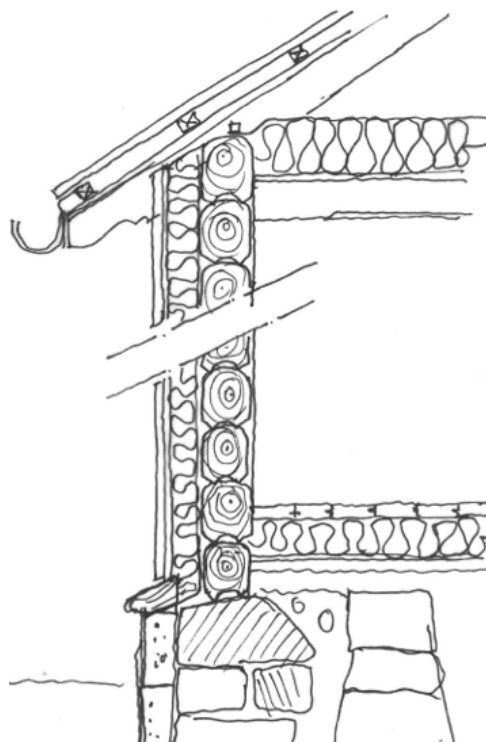
ENERGI

Den nye plan- og bygningsloven har strenge krav til isolering og energibruk i bygg. Dette vil gi utfordringer ved store ombygginger av eksisterende hus hvor nye energikrav kan gjøres gjeldende av bygningsmyndighetene.

Uavhengig av om plan- og bygningsloven gir føringer, vil det ofte være behov for å etterisolere eksisterende bygninger. Dersom en vil bevare fasaden på bygget, vil det være mest aktuelt å etterisolere på innsiden av bygget. En vil da kunne få problemer med å få tett nok i overganger mellom vegg og tak. Utvendig etterisolering kan medføre at en må forlenge takutstikk og bygge ut grunnmur for å hindre uønskede sprang i fasaden. Slike inngrep påvirker også gatefasaden og kan gi uønskede fasadesprang mellom bygninger som tidligere stod på linje.

Innvendig isolering

Utvendig isolering

Dersom bygningen har autentisk kledning, vil det ofte være ønskelig å beholde denne og heller isolere på innsiden. Innvendig isolasjon gir gode vilkår for å bevare eksteriøret. Ved utvendig isolering berører en hele byggets synlige uttrykk.

SØKEPROSESS BYGGESAK

Noen enkle arbeidsoppgaver kan gjøres på bygninger uten å involvere bygningsmyndighetene. For fredede bygninger kreves det tillatelse etter både kulturminneloven og plan- og bygningsloven. Inntil varig fredning er vedtatt, skal kulturminnemyndighetene uttale seg i alle byggesaker. Eier eller firma kan selv innhente uttalelse fra Riksantikvaren før innsending av byggesøknad. Dersom uttalelse fra Riksantikvaren ikke foreligger, vil byggesaksbehandler videresende søknaden dit. Det er imidlertid viktig å vite at en ikke gjør noe som skulle vært søknadsbehandlet. Det er derfor lurt å snakke med en byggesaksbehandler i kommunen før en går i gang med arbeider på bygning. Dette vil for de fleste tilfeller være en forhåndskonferanse.

Proessen vil da trinnvis kunne være følgende:

Forhåndskonferanse, møte med byggesaksbehandler.

Formålet her er å klarlegge så mange som mulige av de plan- og forskriftsmessige forhold som vil påvirke planlegging og bygging. Det blir ført referat fra forhåndskonferanse.

Rammesøknad

Dette er en søknad om å få tillatelse til å gjennomføre de planer en har laget.

Rammetillatelse

Etter søknad om rammetillatelse vil en, hvis plan- og søknadsmaterialet er i orden og i tråd med bestemmelsene gitt av myndighetene, få en såkalt rammetillatelse.

Igangsettingssøknad

Når en har fått rammetillatelse og bestemt seg for hvilke håndverkere en vil benytte, kan en søke om igangsettingstillatelse.

Igangsettingstillatelse

Etter søknad om igangsettingstillatelse vil det, hvis papirene er i orden, bli gitt en igangsettingstillatelse.

Ett-trinns søknad

Det er mulig å søke om rammetillatelse og igangsettingstillatelse under ett, en såkalt ett-trinns søknad.

Søknad om ferdigattest / midlertidig brukstillatelse

Når byggearbeidene er ferdige, må en søke om ferdigattest på bygget. Bygget kan ikke tas i bruk før slik attest foreligger fra bygningsmyndighetene. I enkelte tilfeller kan en søke om midlertidig brukstillatelse. Generelt vil en unngå å gi midlertidige tillatelser.

Ferdigattest / midlertidig brukstillatelse

Hvis søknaden om ferdigattest er komplett og bygningsmyndighetene finner at byggearbeidene er gjennomført iht gitte tillatelser, vil det bli utstedt ferdigattest. En midlertidig brukstillatelse vil bli gitt på samme vis som en ferdigattest, men med en frist for å ferdigstille gjenstående arbeider og sende inn søknad om ferdigattest.

FINANSIERING

Finansiering av en byggesak er alltid tiltakshavers ansvar. Det er sjelden at en kulturmiljø- eller kulturminnefredning i seg selv utløser økonomisk bistand for eksempel i form av erstatning. Nedenfor er redegjort for finansieringsmuligheter som finnes for bygg som er berørt av fredning.

Riksantikvaren

Det gies støtte til fredede bygninger. Nord-Trøndelag fylkeskommune tildeler midlene og søknad må derfor sendes dit. Søknadsfrist er 1. november hvert år. Beskrivelse og kostnadsoverslag skal vedlegges.

Nærmere info på www.riksantikvaren.no

Riksantikvaren kan også gi støtte til de bygninger som er under fredning i Levanger sentrum. Det kan søkes hele året. Beskrivelse og kostnadsoverslag skal vedlegges. Søknad skjer direkte til Riksantikvaren.

Norsk Kulturminnefond

Minimum 30% medfinansiering. Søknadsfrist 1. november hvert år. Det kan gis støtte til bygg og anlegg, vei og sti, park og landskap, teknisk-/industrielt kulturminne, fartøy og arkeologiske kulturminner. Det kan gis støtte til både fredede og bevaringsverdige bygninger.

Nærmere info og skjema på www.kulturminnefondet.no

Fond til restaurering og fornying av bygninger og bomiljø i Levanger sentrum

Levanger er den eneste kommunen med eget restaureringsfond. Eiere av bygninger innenfor reguleringsplanen for Levanger sentrum kan søke. Søknadsfrist er 15. oktober hvert år.

Nærmere info på www.levanger.kommune.no/Dokumenter/Andre-dokumenter/Restaureringsfondet/

5 PLANLEGGING AV BYGGESAK

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Andre

Tilskudd til spesielle tiltak i jordbruket : www.levanger.kommune.no/global/dokumenter/retningslinjerprioritmil.pdf

Stiftelsen UNI: www.stiftelsen-uni.no

Sparebankstiftelsen DnB Nor: www.sparebankstiftelsen.no

Norsk Kulturarv, www.kulturarv.no

Prosjekt: "Ta et tak" med søknadsfrist: 1. august

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING

TEKNIKKER OG UTFØRELSE

TILSTANDSVURDERING OG HÅNDTERING AV EKSISTERENDE BYGNINGSDELER OG BYGNINGSELEMENTER

Før det igangsettes omfattende vedlikeholds- og utbedringsarbeider på gamle bygninger, anbefales å foreta en tilstandsvurdering som grunnlag for en bygningsmessige status .

Det kan ofte være betydelige utfordringer knyttet til å bevare eksisterende bygninger, men svært ofte ser det verre ut enn det er. Her fra Håkon Den Godes gate 33.

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Før en starter en restaurerings- eller bevaringsprosess, er det viktig å danne seg et bilde av hvordan tilstanden er på bygningen en skal gå i gang med.

Her er noen eksempler på hvordan dette kan se ut, og en mer systematisk oversikt over tilstandstilfeller og aktuelle tiltak.

Dokumentasjon av skader

Under tilstandsvurderingen registreres og dokumenteres materialenes tilstand i forhold til funksjonalitet og vanlige bygningsmessige skader som for eksempel råteskader, fuktskader, setningsskader osv.

De mest vanlige skadene er synlige skader i overflaten på dører, vinduer, utvendig panel med listverk og detaljering, beslag, takteking og puss på grunnmur over terreng. Dette er skader som ofte skyldes konstruksjonsfeil, eller feil bruk av materialer. Råteskade oppstår når fuktighet trenger inn i materialet, ofte på grunn av feil overflatebehandling i forhold til underlaget.

Utvendig panel, listverk og detaljer

Skade på utvendig panel synes som råteskade, sprekkdannelser og problemer med overflatebehandlingen.

MATERIALVALG FOR DE ENKELTE BYGNINGSDELER

Fundamenter og grunnmurer

Etter hvert som det ble bygget hus i reisverk og bindingsverk, ble det vanlig å benytte sammenhengende steinmurer, ofte som to adskilte murer, såkalt kistemur, hvor mellomrommet ble fylt med stein eller jord. Bindemidlet i steinmuren var oftest kalksementmørtel, som ga en litt elastisk sammenføyning av steinene. Steinmuren var ofte også pusset med en kalksementmørtel. I eldre murkonstruksjoner ble det brukt leire og sand, med gress som bindemiddel.

Enkelte kjellere kunne være svært forseggjorte med murte hvelv i taket. De er som for alle andre gamle bygningsdeler, ønskelige å ta vare på, som en tar vare på hus og bygningselementer for øvrig. Her er det viktig å bruke originale råvarer når en går i gang med reparasjonsarbeider. Det må ikke brukes moderne sement- eller betongblandinger i kombinasjon med gammel kalksement. Det er mulig å få tak i kalksement, og det finnes håndverkere som behersker gamle teknikker. Det er et område som er lite egnet til "gjør det selv"-arbeider.

Hvelvkjeller i Kirkegata 15.

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Hvelvkjeller i Sjøgata 8. En svært godt bevart dokumentasjon av gammel byggeteknikk og materialbruk. Det ville være utenkelig å erstatte denne med en moderne kjeller i betong eller lettklinkerblokker, slik skjebnen har vært for enkelte kjellere i Levanger.

Veggkonstruksjoner / materialer

Laftet tømmer som konstruksjon ble, etter hvert som sagbruksvirksomheten tiltok utover på 1800-tallet, avløst av laftet plank, reisverk og bindingsverkskonstruksjon. De fleste gamle hus i Levanger er oppført i dimensjonert tømmer eller plank som er panelt utvendig og innvendig. Utvendig kledning ble stort sett høvlet, enten det gjelder tømmermannspaneler på 20-tallshusene, eller dobbelfalset slett kledning. Med høvel kom også profilerte paneler, omramminger, portaler og belistninger rundt dører og vinduer.

For utvendig kledning gjelder de samme råd som for vinduer og dører:

- Bevar mest mulig av opprinnelig kledning. Merker etter gamle malingslag og skraping er med og gir huset dets alders sjarm, og bevitner husets autenticitet.
- Skift bare skadede deler av kledningen.
- De gamle håndverkerne brukte sortert, hardt og seintvokst trevirke til kledningen.
- Bruk linoljemaling (eller alkydoljemaling) ved behandling av både gammelt og nytt treverk.

De gamle veggkonstruksjonene har gjerne for dårlig isolasjonsverdi i forhold til dagens krav, både når det gjelder komfort, og tekniske krav. For å bevare husets utseende best mulig, bør etterisolering gjøres på innsiden av ytterveggen. Det finnes også en del vegger av utmurt bindingsverk, spesielt i bakgårdene, som er bevaringsverdige.

Tak og takteking, takrenner og nedløpsrør

Ofte sies det at taket er husets femte fasade. Takets utforming har gjennom alle tider vært en avveining mellom tre viktige hensyn; konstruksjon, tekkingsmaterialer og utseende. Takformen fulgte skiftende moter og stilretninger på samme måte som dører, vinduer og panel. De mest vanlige takformene i Levanger er saltak, valmtak, pulttak og mansardtak. Flate tak kom først i 1960-årene.

De eldste takkonstruksjonene i dagens Levanger er åstak på sperrebukker. Den dominerende takkonstruksjonen er likevel sperrekonstruksjon med hanebjelke, sperretak med knevegg m/u stol, loftstakstol og senest selvbærende fagverkstakstol.

På de gamle husene i Levanger sentrum, ble det brukt nær sagt alle kjente taktekkingsmaterialer fra forrige århundreskifte: Tekking av bølgeblikk, båndteking, skifer, spon og papp.

Den tekniske tilstanden til taket er viktig for å kunne bevare huset under taket. Taket har ofte vært gjenstand for skifting eller utbedring, og det kan ofte være vanskelig å finne ut hva original tekking var. Dersom en skal skifte takteking på det gamle huset er det ønskelig å komme så nær den originale tekkingen som mulig. Igjen er gamle fotografier og granskning av takkonstruksjonen gode hjelpemidler. På taket ble det montert takrenner og nedløpsrør. Disse var laget av blikk(stål) eller sink. Nedløpsrørene var falset og kneppet sammen, og fikk karakteristiske skarpe vinkler i kne og bend. Både renner og nedløpsrør ble gjerne malt.

Det er viktig å bruke disse tradisjonelle utførelsesmåtene når en erstatter gamle deler. Plastbelagte renner og nedløpsrør hører ikke hjemme på de gamle husene, og de fredede husene må få nedløpsrør med skarpe bend.

Håndverkeren i Jernbanegata 17 A er et eksempel på bruk av både lappskifer, eller dråpeskifer, som det også kalles, og kvadratisk skifer. Beslag er rekonstruert.

Møtet mellom husene i Kirkegata 43 og 45 A.

Falset bend på taknedløp på kapellet i Kirkegata 68.

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Sjøgata 32 B er eksempel på takteking i bølgeblekk. Nedløpsrøret har også skarpe bend. Her kan en forøvrig se en trapp med benk som er tatt vare på selv om planløsningen har endret seg, noe som gir et bilde på tidligere bruk.

Taket i Kirkegata 22 har en kombinasjon av bølgeblekk- og båndteking.

Emilies Hus i Sjøgata 40 viser rekonstruert papptekking. Dette var en rimeligere form for taktekking som det ikke er originale eksempler igjen av.

Beslag på gavler på Levanger stasjon.

Vinduer

Skade på vinduer gjør seg utslag i at det oppstår skjevheter på grunn av setninger eller svikt i hengslene, manglende tetting, sprekkdannelser i materialet, synlige råteskader, malingsflass, vinduskitt som løsner, med mer. Utbedring av slike skader kan skje ved at døra eller vinduet tas ut av veggen for reparasjon på snekkerverksted, eller ved at døra eller vinduet kan kopieres der dette er ønskelig. Hvor disse komponentene er uoriginale, kan et alternativ være å lage erstatninger som baseres på originalutførelse der denne kan dokumenteres. Lokalt finnes det flere håndverkere som kan utføre reparasjoner av vinduer og andre bygningselementer.

Å skifte vinduer har i mange tilfeller vært et av de første tiltakene som blir iverksatt når hus skal restaureres. I tilfeller med veldig gamle hus kan mye gå tapt i en slik prosess fordi en bygnings særpreg og "sjel" er nært knyttet til vinduer og fasadeutforming.

"Øynene er sjelens speil. Vinduene er husets øyne."

De dominerende vindustypene i gamle bygninger i Levanger sentrum er krysspostvindu, T-postvindu og jugendvindu. Andre typer finnes også, for eksempel rokokkovindu, empirevindu og funkisvindu.

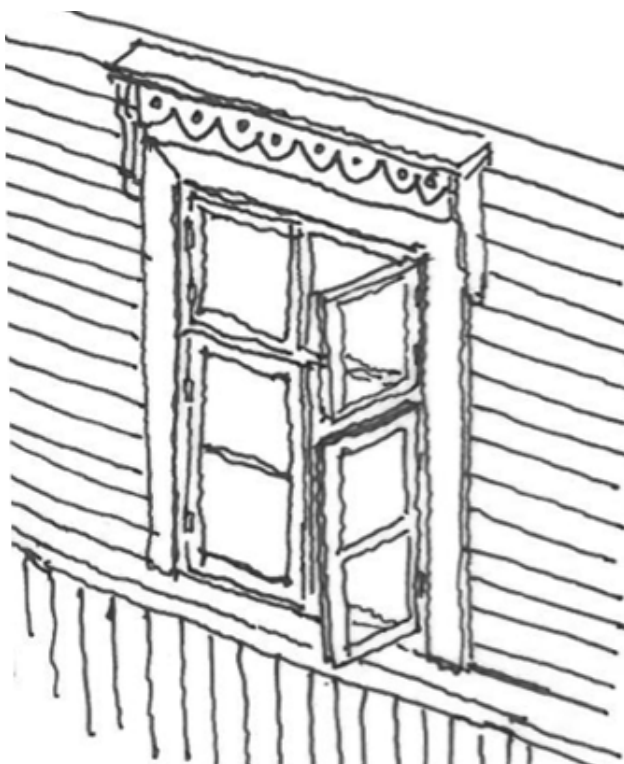
Vinduene var ofte håndlaget av førsteklasses treverk, gjerne kjerneved fra seintvokst furu. Etter hvert som vinduene i nyere tid ble et industrielt produkt, ble krav til treverkets kvalitet redusert. Selv om et tilårskomet vindu ved første øyekast kan synes nedslitt ved at kitt og maling er borte, og at beslagene har løsnet, kan det være i god forfatning, og vel verdt å ta vare på. De aller fleste vinduene lar seg reparere, eller også utbedre med tanke på å øke isolasjonsverdien.

Dersom det likevel bestemmes at vinduene skal skiftes, bør de nye vinduene ha utseende som de gamle. Det er i de fleste tilfeller mulig å skaffe til veie stilriktige vinduer med tekniske forbedringer i tillegg. Det finnes en rekke produsenter og trevarefabrikker som har utstyr for å lage slike tidsmessige kopier.

Det er viktig for helheten at en benytter de samme produksjonsmåtene som de som ble brukt når de opprinnelige vinduene ble laget. Moderne vinduer har helt andre beslagsløsninger og karm- og rammeprofiler som vil bidra til å ødelegge et ellers autentisk bygg.

En god løsning for nytt vindu er preget av:

- Glass festet med stifter og med kittfalsler.
- Hjørnebeslag på rammer.
- Stabelhengsler, side- eller topphengslet.
- Vinduer med kittfalsler bør males med linoljemaling for å sikre godt samvirke mellom malingsunderlag og kitt.

Det er viktig at alle detaljer følges opp på vinduer. Omramming, listing, glassoppdeling og hengsling er deler som til sammen gir en helhetsoppfatning.

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Dører

Utvendige dører og porter var sammen med vinduene svært preget av moter og stilarter, og det ble lagt stor vekt på utforming og utførelse. Her ble det ofte stort spillerom for dyktige formgivere og håndverkere. Det er viktig å ta vare på originale dører. De er viktige elementer for å skape et helhetlig inntrykk av gamle hus.

Ytterdører blir gjerne slitt, i alle fall hoveddører som er mye i bruk. Om originale dører finnes, er det gjerne behov for omfattende reparasjoner. Men igjen gjelder det at dyktige håndverkere er istand til å reparere dører, slik at de blir hensiktsmessige og gode i bruk.

Det er svært lite igjen av originale porter i Levanger. Noen portromsporter har overlevd, men porter til bakgårdene slik de fremsto rundt år 1900, finnes ikke i bruk. Det er imidlertid rikelig med fotodokumentasjon av gamle porter og gjerder, og det ville være fint om noen av disse portene kunne rekonstrueres når den gamle bakgårdsporten skal skiftes.

Original port i Kirkegata 65.

Rekonstruert dør i Kirkegata 69.

Original dør "Emilies" hus i Sjøgata 40.

Rekonstruert dør på "Fenka" i Kirkegata 66.

Originalen er ofte bedre enn en kopi, eller rekonstruksjon. En tidsriktig utførelse av dører med dimensjoner og form, er avgjørende for å bevare helheten i huset.

Listverk, detaljer og omramminger

Studier av håndverksteknikk, panel og listverk forteller om husets historie. Det originale listverket forteller om husets historie bedre enn noen andre bygningsdetaljer. Ved ombygging/utbedring er det derfor viktig at noe av det tidligere listverket bevares. Det finnes naturlig nok også mange ulike navn, betegnelser og lokale varianter av listverk. De fleste profilene har likevel flere felles betegnelser som her er vist. Profilene på listverk og panel må også sees i forhold til den teknologiske utviklingen med blant annet maskinhøvling, men er likevel karakteristiske for sine respektive stilarter.

Senempirestilens listverk preges av enkel og nøktern profilering avbrutt av brede og flate partier, ofte med karnissprofil, og har klassisistiske motiver.

Dør og vindu i empirestil fra Brusve gård.

Sveitserstilen har ofte en rik og sammensatt profilering. Som regel benyttes både fas, karniss og halv- eller trekvartstaff. I motsetning til foregående stilepoker, må disse listene kunne karakteriseres som svulstige og lett gjenkjennelige.

Sveitserstil-vindu fra Sjøgata 14 A til venstre og Sjøgata 10 til høyre.

Funksjonalismens listverk var i hovedsak fri for profilering, da denne stilarten avviste dekor og la vekt på at detaljene skulle ha en funksjonell begrunnelse.

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Jugendstilen er i fasadeuttrykk ofte asymmetrisk, mens detaljer som dører og vinduer er relativt symmetrisk. Dette bl.a. for å passe til denne stilens typiske markering av hjørner på dør- og vindusbelistning. Lister er sjelden skråskåret i hjørner da de ofte støter an mot en rektangulær plate. Listeprofilen kan være en relativt flat buet form, eller det kan også være plane lister med rifler. Belistning i jugendstilen er også preget av rene treskjærerarbeider. Dette er verdifulle bygningsdetaljer som må tas vare på.

Levanger og Skogn Sparebank i Kirkegata 50.

Kirkegata 45 A og Kirkegata 36.

Utvendig panel

Når det gjelder utvendig panel finnes det, innenfor verneområdet, eksempel på en rekke ulike typer. Mest utbredt er paneltyper som er representative for sveitserstilen, men for ordens skyld gjengis også flere av de andre kjente paneltypene. Panelene er ofte profilerte, enten enkelt med hulkil, fas, staff eller karniss, eller i forskjellige kombinasjoner.

Hulkil

Fas

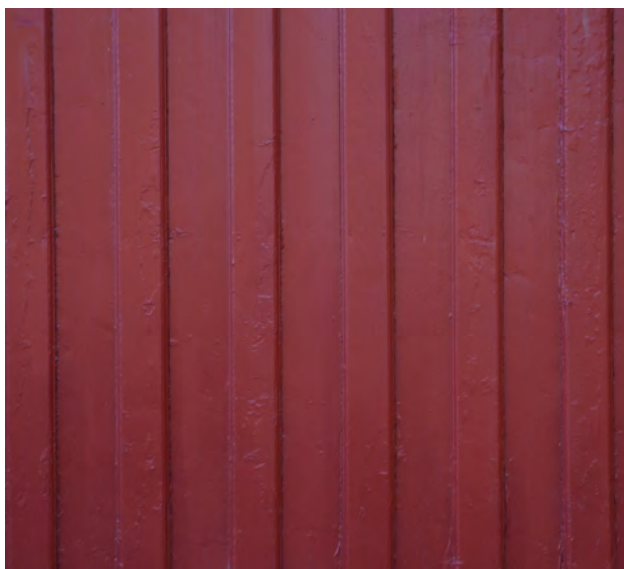
Staff

Staff

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING*Byggeskikk og estetikk i Levanger*

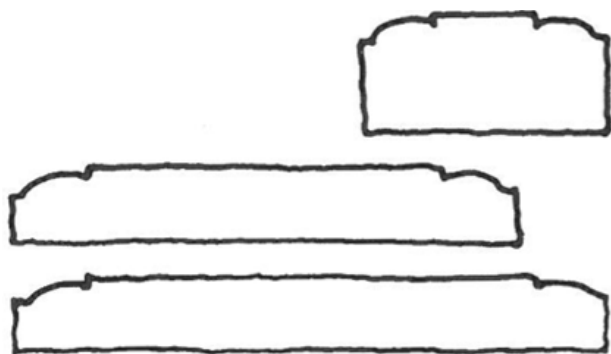
Tømmermannspanelet er stående panelbord med over- og underligger hvor overligger i perioder hadde fas eller profilering. Panelet er kjent fra barokkperioden.

Håkon Den Godes gate 36 B

Sjøgata 32 B

Barokkpanel

Låvepanel er stående panel med rettkant, side om side (ofte utlektet) med spalte for lufting. Panelet er hovedsakelig benyttet på uthus og driftsbygninger med behov for utlufting. Vanlig på 1800- og 1900-tallet.

Pløyd panel er panel som er sammenføyd med not og fjær. Dette panelet i høvlet utførelse er sterkt utbredt i bygninger som er påvirket av sveitserstilen, ofte kombinert med kraftig belistning og dekorative utskjæringer (på svensk benevnt "snikkargledje"). Paneltypen er benyttet som stående, så vel som liggende panel. Vanlig fra siste del av 1800.

Sveitserpanel med dobbel staff.

Sveitserpanel med enkel staff

Kirkegata 65. Sveitserpanel (pløyd panel) i bånd, dobbelfalset panel på veggen forøvrig.

Kirkegata 71. Sveitserpanel (pløyd panel) i bånd, dobbelfalset panel på veggen forøvrig.

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING*Byggeskikk og estetikk i Levanger*

Enkeltfalset panel, opprinnelig mye benyttet på vestlandskysten tidlig på 1800-tallet, men etter ca 1900 benyttet over hele landet.

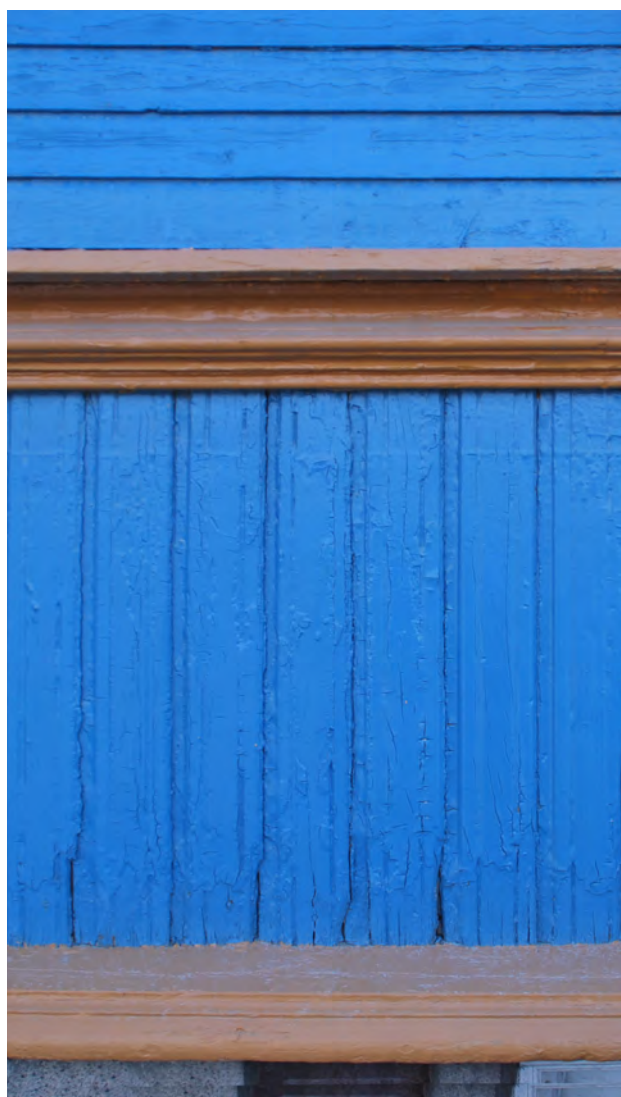
Dobbelfalset panel er kjent fra tidlig 1800-tallet, mye brukt rundt ca 1900 og er fremdeles aktuelt på nye hus. Dette er en dominerende paneltype på hus i Levanger, og finnes også i en variant med en halvstaff som profilering av panelet. Paneltypen fantes også i pløyd utførelse.

Dobbelfals med staff.

Sjøgata 42 A. Dobbelfalset panel på vegg i kombinasjon med pløyd panel i bånd

Sjøgata 10. Dobbelfalst panel på vegg i kombinasjon med pløyd panel i bånd.

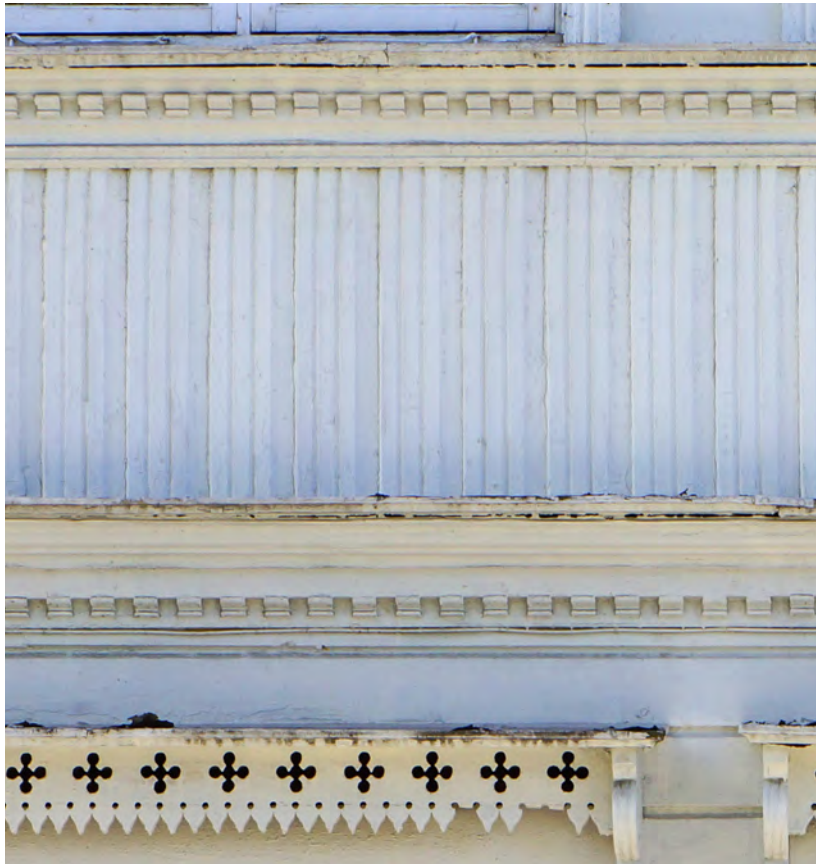
Kirkegata 62. Dobbelfalset panel.

Sjøgata 16. Dobbelfalset panel.

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING

Byggeskikk og estetikk i Levanger

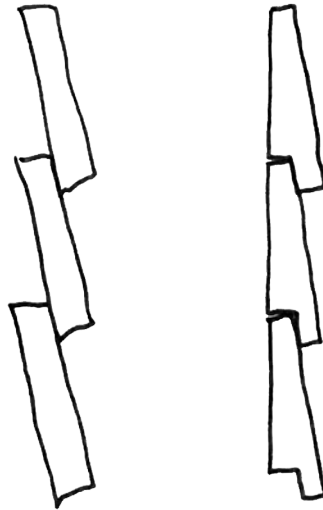

Sjøgata 14 A. Pløyd panel i bånd, dobbelfalset panel på veggen forøvrig.

Håkon Den Godes gate 39. Pløyd panel i bånd, dobbelfalset panel på veggen forøvrig.

Skråskåret panel også benevnt "weatherboard" er et panel fra perioden omkring 1900, utviklet av den moderniserte sagbruksindustrien. Det er mye benyttet på funkispregede bygninger og er fremdeles benyttet på nye hus.

Rekkverk

Av praktiske og sikkerhetsmessige grunner, har innvendige og utvendige trapper vært utstyrt med varierende type rekkverk og håndlister. Fram til jugendstilen gjorde sitt inntog var de utført i treverk, og i noen tilfeller støpejern. Med jugendstilen ble det på utvendige trapper mer vanlig å benytte rekkverk av smijern, ofte med dekorative former basert på naturrealistiske former. Også utenpåliggende balkonger og takterasser kunne utføres i smijern.

Svært mange gamle rekkverk er forsvunnet gjennom det siste århundret og mange er erstattet med moderne varianter. Utvendige trapper var ofte laget i en eller annen form for stål, enten enkle rør- og stålkonstruksjoner, eller mer kompliserte smijernsutførelser. Sittebenker på trappa ble også brukt, og fungerte som rekkverk. Igjen er gammel fotodokumentasjon en viktig kilde for å finne ut hva som ble brukt på huset.

Kirkegata 13 med to forskjellige rekkverksløsninger. Den ene i form av benker med smijernsunderstell og den andre som et enkelt rekkverk med et kryss i siden.

Enkelt rekkverk foran lysgrav. Jernbanegata 17 A

Enkle bøyde rørrekkverk er en stilig løsning. Kirkegata 25 og 27.

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING

Byggeskikk og estetikk i Levanger

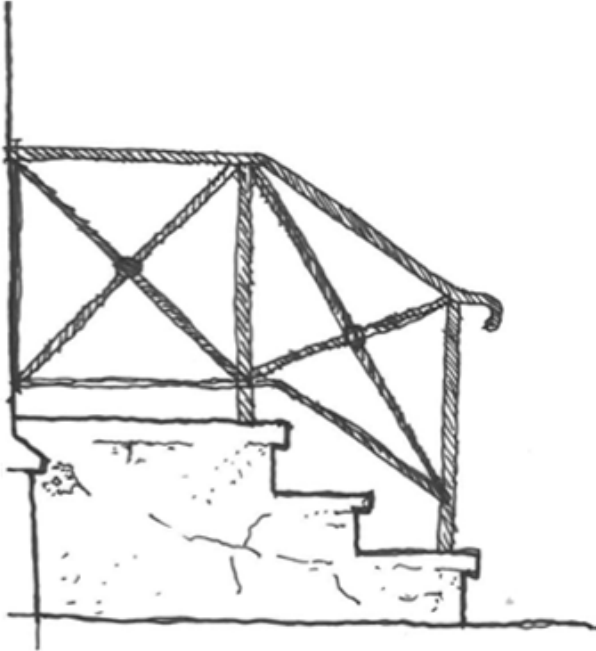

Rekkverk fra takterrasse i Kirkegata 32.

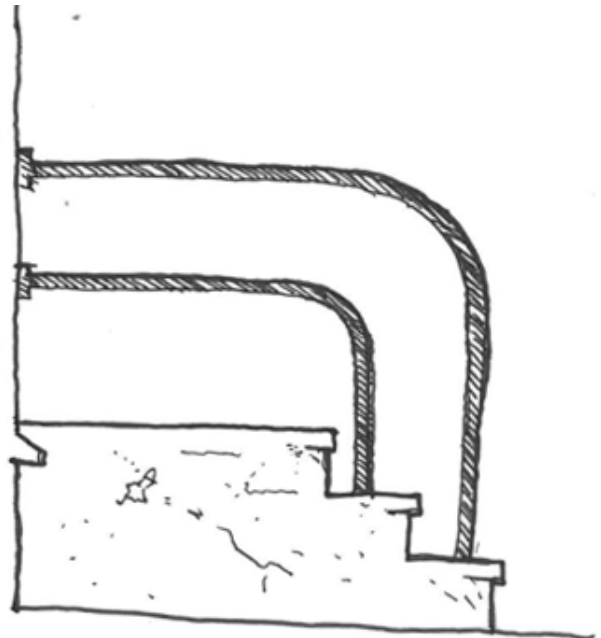
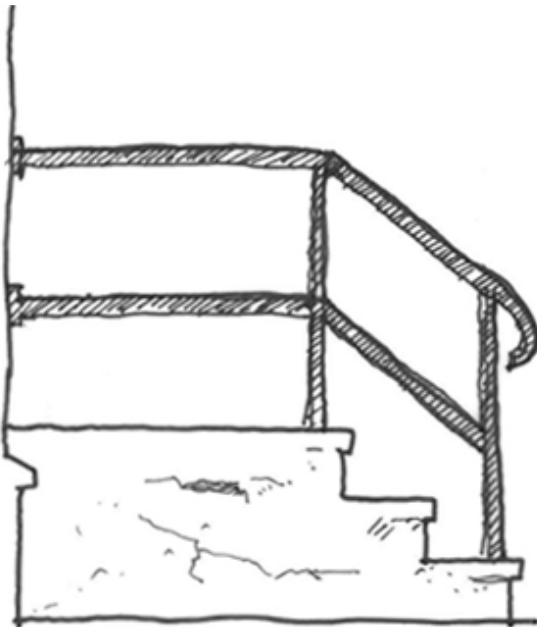

Rekkverk i smjern på trapp til Sjøgata 42 A.

Mange av rekkverkstypene er enkle å rekonstruere. Både trapper, balkonger og vindusgraver var utrustet i rekkverk tilpasset stilartene.

Rekkverk i smijern.

På gamle bilder fra Levanger kan en se enkle rekkverkstyper som også er enkle å rekonstruere.

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING*Byggeskikk og estetikk i Levanger***Gjerder og porter**

I Levanger bysentrum finner en i hovedsak to typer gjerder. Det er tette enkle plankegjerder inn til bakgårder i karréene, og enkle stakittgjerder i de mer villapregede områdene, for eksempel "Jeriko"-området.

Imidlertid har det vært en rikdom i utforming av gjerder og porter til gårdsrom mange steder i byen. Dette er gått tapt gjennom det siste hundreåret, men det finnes fotodokumentasjon som viser disse gjerdene og portene, som gir muligheter for rekonstruksjoner. Disse gjerdene og portene var nok med på å prege byens fasader vesentlig, og det er derfor ønskelig å kunne rekonstruere noen av disse for å gi en opplevelse av hvordan dette så ut.

Typisk stakittgjerde, slik en kan finne det i "Jeriko"-området.

Høyt gjerde med utsmykket port etter forrige århundreskifte. Jernbanegata 27A.

Kirkegata 43 slik det så ut like etter 1900, her kan en se en rikt dekorert port inn til bakgården helt til venstre i bildet.

Detalj av gjerder og port inn til bakgårdene til Kirkegata 43 og Sjøgata 14 A.

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Gjerde med port i Kirkegata 25.

Gjerde med port ved brannstasjonen i Kirkegata 66, hvor Fenka er i dag.

Piper og beslag

Overgangen fra enetasjes røykstue til fleretasjes hus med pipe skjedde gradvis i perioden 1600-1800. Pipas plassering i bygningen fulgte utviklingen av husets grunnplan. Av praktiske grunner ble den etter hvert plassert sentralt (midtstilt) slik at en pipe kunne tilknyttes flere ildsteder/ovner, og slik at den munnet ut over husets møne. Utformingen av pipa over taket kunne ofte være et av husets dekorative elementer.

Tradisjonelt ble pipa plassert på mønet av huset med "krage" ned mot taket, hvor en også hadde et overgangsbeslag mot taktekkingen. Denne løsningen ble brukt for å gi best mulige vilkår for å få tett mellom tak og pipe.

Gamle piper har ofte behov for rehabilitering, og det kan være vanskelig å gjøre uten at en pådrar seg store arbeider innvendig.

Det er mulig å etterisolere gamle piper og lage nye foringer inne i den gamle pipa. Pipe over tak mures opp på ny etter gammel modell. En får da en moderne fungerende pipe med et tradisjonelt utseende.

Ofte var pipa skrå under taket (på loftet), fordi praktisk plassering på pipa ikke nødvendigvis var midt under mønet. Piper på bevarte eller fredede hus må også få en utførelse som stemmer med huset. Moderne helbeslåtte piper passer ikke på gamle hus.

Sjøgata 40, Emilies Hus.

OVERFLATEBEHANDLINGSTEKNIKKER

Utvendig overflatebehandling

I dette tilfellet ser en skader på linoljemaling, med slitt maling. Det er ikke synlige råteskader. Her er det mulig å oppnå gode resultater med riktig malingsbehandling.

Her er det i tillegg til slitt og avflakende maling, synlig råteskade.

Gamle malingstyper

Maling består i enkleste form av pigment som er blandet med et bindemiddel.

Oljemaling, limfarger og emulsjons-/komposisjonsmaling var dominerende. I oljemaling var det mest vanlige bindemidlet linolje, eller det kunne være tranmaling. Alle disse forannevnte malingstypene hadde relativt lang tørketid, og da det kunne være behov for flere strøk, ble det et tidkrevende arbeid.

Fram til siste del av 1800-tallet ble maling blandet på stedet, men etter hvert ble det vanlig å få kjøpt pigment og olje i en pasta som på stedet ble fortynnet med olje og terpentin. Denne malingen var i handelen fram til siste del av 50-årene, og kom tilbake på markedet igjen i 90-årene.

Nyere malingstyper

Linoljemalingen ble etter hvert tilsatt alkydolje for å forsterke malingen, og ble i 50-årene solgt som linoljeforsterket alkydoljemaling. Senere i 60-årene ble det produsert ren alkydoljemaling som etter hvert har dominert markedet som utendørsmaling. Alkydolje har vært produsert siden 1920-årene og ble opprinnelig benyttet i lakkframstilling.

Fra 1920-årene var malingsproduksjonen i stor utvikling, og utover i 1960-årene ble det lansert latexmaling som på mange måter revolusjonerte malerarbeidet. Latexmalingen som var enkel å arbeide med, og hadde tørketid ned mot 20-30 minutter, ble svært populær. Dette resulterte i at linoljemaling ikke lenger var å oppdrive på markedet.

På samme tid ble det lansert beis til utendørs bruk, en overflatebehandling som i realiteten er en sterkt pigmentfortynnet maling. Tilsvarende finnes det i dag en rekke akrylater, hybridmalinger, vannfortynnbare olje- eller alkydoljeprodukter med ulike silikon- eller vokstilsetninger.

Malingens tilstand

Tilstanden til en malt overflate må alltid vurderes i forhold til underlaget. Dersom malingen flasser, blærer eller sprekker, er det svært sjelden at dette skyldes feil i trevirket, men derimot at overflatebehandlingen ikke er utført på underlagets premisser. Utskifting av panel, vinduer, dører og andre bygningselementer løser ikke problem med skader i malingen. Eldre linoljemalte overflater har ofte dybde og glød som ikke finnes i moderne maling. De gamle tradisjonelle produktene kan brukes uten løsemidler, gir riktig overflatestruktur, og eldes slik tradisjonsmalinger alltid har gjort. Erfaringene viser at det ofte kan ta flere tiår å prøve ut og kvalitetssikre nye produkter. Derfor er det viktig å vurdere om det er riktig å benytte nye produkter til overflatebehandling av gamle hus.

6 PRAKTISK GJENNOMFØRING*Byggeskikk og estetikk i Levanger***Hvilke malingstyper skal en bruke?**

På gammelt treverk er det riktig å bruke linolje- eller alkydoljemaling. Dette er malingstyper som puster, og gir dermed treverket en god beskyttelse. Moderne malingstyper basert på lateks må unngås, de gir tette malingshinner som ikke gir treet mulighet for å puste, og fører ofte til råte.

Avflaking**Avskalling**

Tilstandsgrad 1
Svak avflaking/avskalling. Ved avskalling kan det ytterste sjiktet skrapes av eller løsner delvis med tape. Ved avflaking blir bart treverk synlig.

Tilstandsgrad 2
Middels kraftige (tydelige) tegn til avflaking/avskalling. Avskalling påvises ved at det ytterste sjiktet løsner fullstendig med tape. Avflaking vises ved tydelige områder med bart treverk.

Tilstandsgrad 3
Kraftige tegn til avflaking/avskalling. Avskalling viser et helt løst malingsstrøk uten heft. Ved avflaking synes store områder med bart treverk.

Solblærer

Det er vanskelig å illustrere de ulike tilstandsgradene 1, 2 og 3 for blæring. Tilstandsgrad må bedømmes ut fra omfanget (se beskrivelse i det følgende). Bildet til venstre viser eksempel på solblærer som er sunket sammen.

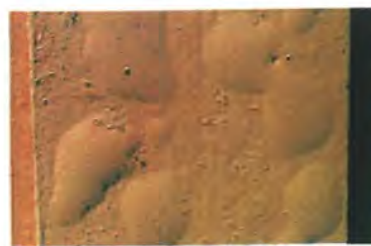
Linoljeblærer

Tilstandsgrad 1
Svake tegn til blæring. Få og som regel små blærer. Skadeomfanget er begrenset.

Tilstandsgrad 2
Middels kraftig (tydelig) blæring. Flere og ofte større blærer. Omfanget er relativt påtakelig.

Tilstandsgrad 3
Kraftig blæring. Enkeltporer kan være uten skader, men stort sett er problemet omfattende. Blærene dekker store flater av materialene.

Oljemaling

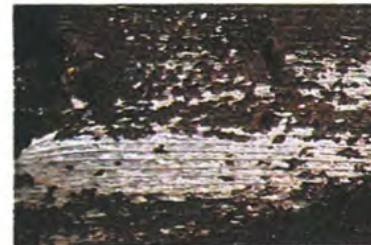
Beis

Tilstandsgrad 1
Svake tegn til oppsprekking. Begynnende svekkelse i malings- eller beislaget.

Tilstandsgrad 2
Middels kraftig (tydelig) oppsprekking. Områder med tydelige felt av bart treverk.

Tilstandsgrad 3
Kraftig oppsprekking. Dekker flater, store områder med bart treverk på grunn av kraftig oppsprekking av overflatebehandlingen.

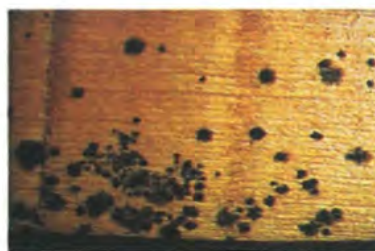
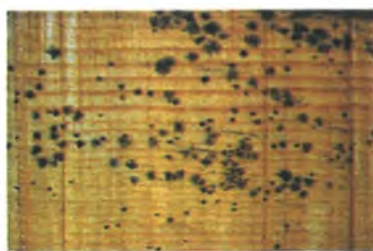
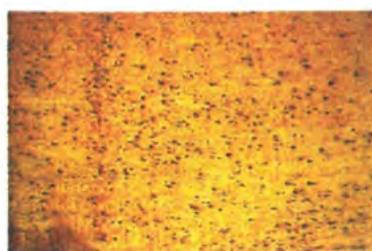
6 PRAKTISK GJENNOMFØRING

Byggeskikk og estetikk i Levanger

Treverk med malingssystem

Treverk med tjærebeis

Tilstandsgrad 1

Svak misfarging av malte flater. På malingsfilmer opptrer svertesopp ofte som et overflatisk, svakt gråskjær. På tjærebeiser kan veksten bli mer svart og dyptgående.

Tilstandsgrad 2

Middels kraftig (tydelig) misfarging av overflaten. Malte flater får et "spindelnev"-liknende nettverk. Tjærebeiser får mer avgrensede, runde flekker.

Tilstandsgrad 3

Kraftig misfarging av overflaten. Overlatesoppen dominerer kraftig, og misfargingen blir svært skjemmende med en tydelig fargeforandring av overflaten.

Mur, puss og betong

Trehus var sterkt utsatt for brann, og fra 1700-tallet oppfordret myndighetene til å bruke murstein som byggemateriale. Som en følge av industrialisering, befolkningsvekst og byutvikling, ble det etablert systematisk teglproduksjon blant annet i Trøndelag. Murtvangen i byene førte til at det i perioden 1870-1906 ble "rush" i produksjonen av teglstein.

Teglstein er et materiale som er fremstilt gjennom brenning av leire, og ble foruten som murstein, benyttet til takstein, drenerør, fliser, ildfast stein i ovner med mer. I mellomkrigstiden avtok teglets betydning som byggemateriale i takt med økt bruk av lettbetong og støpte betongblokker. Bindemiddelet som binder stein sammen i murte konstruksjoner er mørtel. I prinsippet var det tre typer mørtel som ble benyttet; en type for muring, en type for pussing og en type for bruk på fuktutsatte steder. Mørtelen kunne bestå av finslemmet leire, jordbek, gips eller ulike kalkbaserte produkter. Den kunne også være tilsatt hakket halm og strå når den ble benyttet som puss på vegger.

Sementmørtel som i dag er dominerende, fremstilles av leirholdig kalkstein og gips. Når en arbeider med gamle mur- og pusskonstruksjoner, er det viktig å velge samme type mørtel eller puss som opprinnelig ble brukt. Det kan være nødvendig å foreta laboratorieanalyse for å bestemme type, men i de fleste tilfeller vil en murer, med kunnskap om gamle mur- og pussteknikker, kunne fastslå hvilken mørtel som er riktig.

Skader på murverket

Murstein er i seg selv porøs og diffusjonsåpen, men kan ofte være utsatt for så mye fuktighet at den ikke rekker å tørke. Den viktigste årsaken til skader på mur og puss er derfor fuktskader som et resultat av samvirke av vann, frost og saltforekomster.

I tillegg til fuktskader sees ofte sprekkdannelser i pusslaget som følge av setninger i grunnen, svikt i fundamenteringen, eller materialbevegelser på grunn av uforholdsmessige temperatursvingninger. Også konstruksjonsfeil og feil bruk av materialer kan resultere i skader på mur og puss.

Reparasjoner eller utbedringer av skader på mur og puss krever erfaring og faglig dyktighet. På utvendig murverk gjelder stort sett prinsippet om at dette arbeidet må utføres i perioden mellom april og oktober.

HVORDAN SKAFFE TIL VEIE MATERIALER

Ofte kan det være vanskelig å finne materialer en trenger til restaureringsarbeider.

Det vil i mange tilfeller være en øvelse i kreativitet å finne frem. Levanger kommune vil bestrebe seg på å opprettholde en oversikt over mulige leverandører av materialer, og vil i mange tilfeller kunne være behjelpelig med å finne frem. Ellers vil rådgivere og arkitekter kunne hjelpe til med å finne riktige materialer og leverandører. Det finnes lokale leverandører og produsenter som kan lage den type panel og listverk en trenger under restaureringsarbeider. Det samme gjelder for produsenter av vinduer og dører.

7 BEGREPER

Det brukes en del begreper i tilknytning til fredning og fredningsbestemmelser og til praktiske tiltak. Ikke alle har en klart definert juridisk betydning. Nedenfor er det forsøkt å gi disse begrepene en enkel fortolkning.

FREDNING

Fredning er et juridisk begrep som gir begrensinger i bearbeidelse av det bygg eller miljø som er fredet.

I de fleste tilfeller er det bygningenes ytre som er fredet, det vil si fasaden, som er det alle ser, og som i en sammenheng er med å danne et miljø. Noen ganger finnes det bygg som også har interiør som er så spesielle og/eller tidstypiske at det er interessant å frede.

Ofte er det enkeltbygninger som blir fredet, men i Levanger er det kulturmiljøet som er fredet, altså helheten med mange bygninger, gaterom og andre byrom.

Fredning krever normalt et vedtak fattet i henhold til en lov av den myndighet som er tillagt en slik myndighet. Grunnlaget for å frede noe som kulturmiljø, er at miljøet har nasjonal verneverdi, uten at de forskjellige elementene som inngår i dette miljøet hver for seg nødvendigvis har slik verdi.

Et helhetlig miljø med historisk dybde og miljømessige opplevelseskvaliteter er et godt utgangspunkt for utvikling av næringsliv og bomiljø. På samme måte vil smånæringer gjerne være avhengige av at kunder og publikum opplever det slik.

Den framtidige forvaltningen av et kulturmiljø er avhengig av at de som skal bruke det, trives der.

SEFRAK-REGISTERET

På 1980-tallet ble det gjennomført en landsomfattende kulturminneregistrering. Målet var å registrere alle kulturminner fra perioden 1537-1900. I praksis kom en aldri lenger enn til å registrere bygninger. Denne registreringen finnes fremdeles som en oversikt over bygninger som er interessante i bevaringssammenheng, men det er ikke nødvendigvis fredede bygninger.

Fra byggeiers ståsted kan det likevel være interessant å forholde seg til en registrert bygning, på bakgrunn av at den har vært gjenstand for spesiell interesse, og behandle den deretter.

BEVARING

Bevaring er å ta vare på uten å endre.

En vil forsøke å gjøre så små endringer som mulig for å beholde en autentisk utførelse. Om bygningen er slitt og preget av tidens tann, er dette en kvalitet i bevaringssammenheng fordi en kan se av bygningens beskaffenhet at den er gammel.

Det er imidlertid viktig å vedlikeholde bygningen for å bevare den. Skadde bygningsdeler må skiftes ut, og bygningen må beskyttes mot fukt og råte.

RESTAURERING

Restaurering brukes gjerne om å sette i stand en bygning slik at den blir i den stand den tidligere var.

REHABILITERING

Rehabilitering brukes ofte i samme betydning som restaurering, men kan også brukes om å gjøre en bygning mer brukbar. Dette innebærer ofte en oppdatering med tilføring av moderne tekniske installasjoner. Rehabilitering har vært brukt der hensynet til moderne funksjonalitet har betydd like mye som hensynet til det autentiske byggverket.

TILBAKEFØRING

Begrepet er vanskelig. Slik det ofte brukes er det identisk med den gamle bruken av "restaurering". Målet er å gjenopprette en tilstand kulturminnet tidligere har vært i. Men vi snakker ikke om tilbakeføring uten at endringene har vært så store at gjenopprettingen skjer med nye materialer og ut fra tolkede data.

Tilbakeføring vil alltid være så omfattende at det for fredete objekter må søkes om dispensasjon.

ORDINÆRT VEDLIKEHOLD

Dette vil som regel bety regelmessig vedlikehold. Ordinært vedlikehold med de materialene som er brukt fra før krever heller ikke noe samtykke fra kulturminnemyndighet. Vanlig vedlikehold kan likevel være i konflikt med loven dersom det brukes materialer eller metoder som avviker for sterkt fra originalen. Det kan derfor være god grunn til å orientere seg om malingstyper og materialer.

Det er en forutsetning at eier tar vare på et fredet kulturminne, på samme måte som en tar vare på andre eiendommer.

7 BEGREPER

Byggeskikk og estetikk i Levanger

ESTETIKK

Estetikk (fra gresk *aisthesis*, αἴσθησις, «sansekunnskap» eller «oppfatning») er et kunstteoretisk begrep som brukes både om «læren om kunnskap som kommer til oss gjennom sansene», og «læren om det vakre og skjønne i kunsten».

Estetikk kan også defineres som menneskets bruk og opplevelse av omgivelser.

Sanseopplevelser har alltid vært viktig for våre valg. Ytre form og tiltalende estetikk har hatt betydning både i hverdagsliv og i kunst, fra design og arkitektur, til musikk og litteratur.

Estetisk brukes om det som følger estetikkens regler eller er harmonisk og vakkert. Det er vel i denne betydningen vi benytter begrepet i forbindelse med bygninger og byggekunst. Det har vært flere tolkninger av estetikkbegrepet, samt forsøk på å finne regler for hva som er harmonisk og vakkert, for om mulig å kunne gjøre det vakre målbart.

I geometrien er det gyldne snitt ett slikt målebegrep; et tall som gir harmoniske forhold mellom forskjellige størrelser. I byggekunsten har en til forskjellige tider hatt forskjellige idealer om hva som er estetisk. Og i denne veilederen har vi forsøkt å gi innblikk i en del av de estetikkbegrep som påvirker bygningers form, knyttet til forskjellige stilarter. Vi har også forsøkt å skape en generell forståelse av hva som er harmonisk ut fra en ren betraktning, uten at en må ha kunnskap om stilhistorie.

Forskjellige tiders oppfatning av hva som er estetisk og funksjonelt for et kirkebygg. Til venstre Levanger kirke fra 1902 og til høyre den katolske kirke i Levanger fra 1964. Mange vil si at begge byggene har estetiske kvaliteter ut fra en "objektiv" vurdering av hva som er harmonisk og vakkert.

BYGGESKIKK

Byggeskikk er betegnelsen på hvordan en bygger i et område, hvilke materialer en bruker, hvordan en bearbeider disse, og i siste instans hvordan en setter dem sammen.

Begrepet byggeskikk ble brukt av Eilert Sundt tidlig i 1860-årene i hans beskrivelse av "sæder og skikker i Noreg".

Byggeskikken med husformer og bygningsdetaljer bestemmes ut fra samfunnsforhold, moteretninger, tilgjengelige bygningsmaterialer og håndverkerkompetanse. Følgelig er det forskjell på hus som er bygget under ulike tidsepoker, demografiske-, geografiske- og klimatiske forhold.

Den gamle bygningsmassen i Levanger er et produkt av datidens tilgjengelige materialer og respektive håndverkeres kompetanse. Stilartene og stilblandingen som preger Levanger i dag, er i hovedsak tilpasset egnet bruk av tre som bygningsmaterialer. Dette i motsetning til foregående stilepoker som for eksempel barokk, rokokko og empir som opprinnelig hadde steinarkitekturen som forbilde.

ARKITEKTUR

Arkitektur er en kvalitetsbetegnelse på utforming av byggverk ut fra praktiske, funksjonelle og følelsesmessige behov med grunnlag i tilgjengelige ressurser. Arkitekturbegrepet gir den kunstneriske dimensjonen betydning i et bygg. Arkitekturbegrepet brukes om et byggverk som også gir brukeren en kunstnerisk opplevelse. Begrepet representerer altså noe mer enn byggeskikkbegrepet.

Byggeskikk og estetikk i Levanger

8 KILDER OG HENVISNINGER

I arbeidet med Estetikkveilederen har vi benyttet oss av følgende kilder:

Levanger kulturmiljøfredning
Registrering og kategorisering

NIKU, 2010

Estetikk i plan- og bygningssaker

Kommunal- og arbeidsdepartementet
og Miljøverndepartementet, april 1997

Bygårder i Levanger
Bind 1 - 4

Asbjørn D Eklo, 1998-2010

Og det ble farger

Levanger Museum, 2003

Trehusbyen Levanger,
Et skjønnsomt utvalg av 75 bygårder

Asbjørn D Eklo, november 2010

Kulturmiljøanalyse, Levanger sentrum

Wenche Wolff Hatling, 1993

Kulturmiljøfredningen av Levanger by

Hilde Røstad, 2011

Levanger byplan og bebyggelse

Vegard Hagerup, 1976-1980

Gamle trehus, historikk, reparasjon og
vedlikehold

Drange, Aanesen og Brønne, 2011

Gode råd-serien

Fortidsminneforeningen

Bjerkans fotosamling

Levanger Museum

Levanger kommunes byggesaksarkiv

Byggeskikk i Levanger

Reitan, Meland og Levanger bygningsråd

http://www.levanger.kommune.no/Global/prosjekt/sentrumsfredning/byggeskikkveileder_gammel.pdf

Ovenstående er kildemateriale for veilederen, og vil kunne være nyttig bakgrunnsstoff om bygninger i Levanger. Det finnes mye litteratur, som tar for seg bevaring og restaurering av gamle hus, som går dypere inn i prosessene enn denne veilederen kan gjøre. Videre studier kan være til nytte for både huseiere, planleggere og andre.

Reguleringsplan for Levanger sentrum gir opplysninger om hvilke rammer som er lagt for bygging i sentrum, og gir forutsetninger for bygge- og tomtearbeider.

Levanger
kommune

Levanger, 13.07.13
www.levanger.kommune.no